

191706

PROBLEME ALE CULTURII ROMÂNEȘTI

I. LIMBA ȘI CULTURA ORAȘELOR
II. CHESTIUNEA EVREEASCĂ

DE

I. A. RĂDULESCU-POGONEANU

Profesor la Liceul „Mihail Viteazul” și „Sf. Sava”

BCU Cluj / Central University Library Cluj

B

BCU Cluj-Napoca

RBCFG202001325

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA GUTENBERG, JOSEPH GÖBL

20, — STRADA DOAMNEI, — 20
(Biserica Kalinderu).

1902

*de unu
tef*

Aceste două mici studii, care apar reunite aici, au mai fost publicate, separat. Primul a apărut în volumul prezentat ca omagiū d-lui Maiorescu din partea prietenilor și a foștilor săi elevi, la a 60-a aniversare a nașterii sale [«Luī Titu Maiorescu, Omagiū», XV Februarie MCM, București, Socecū, 1900]; al doilea a apărut în «Noua revistă română», numărul din 15 Maiū 1901.

Afară de mici adaose, care toate la un loc s'ar reduce la două pagine, ele apar tot în forma lor primitivă.

Publicarea din nou a acestor schițe nici nu era în intenția autorului, și e datorită unei întâmplări. Ocupațiile sale didactice nu-i dau răgaz să urmărească în toate amănuntele mișcarea politică a țării sale; de aceea abia acum o săptămână a avut cunoștință de broșura d-lui Jean Lahovary „*La Question israélite en Roumanie*“ (Bucarest, Imprimerie E. S. Cerbu, 1902). I-a atras atenția asupra ei un prieten, care fusese isbit de marea asemănare dintre articolul „*Chestiunea evreească în România*“, apărut acum un an și jumătate în «Noua revistă română», și broșura d-lui Lahovary, apărută acum. E drept că broșura d-lui Lahovary coprinde și lucruri care nu sînt spuse în articolul din «Noua Revistă Română», însă acele lucruri nouă, nu sînt decît completări firești ale ideilor emise în acel studiu, ast-fel în cât broșura în

chestiune îți face impresia, că e o redactare mai amplificată a aceluiași articol.

E o ciudată coincidență: Planul lucrării, modul de a privi chestiunea, argumentarea, faptele aduse în sprijin, se potrivesc așa de mult, în cât ți-ar veni să crezi, că poate numele de Jean Lahovary e un pseudonim al lui Ion Rădulescu, orî mai curînd acest nume necunoscut un pseudonim sub care d-l Lahovary a publicat acum un an și jumătate în «Noua revistă română» «Chestiunea evreească în România».

Există însă amîndouă persoanele : Și cunoscutul d-l Jean Lahovary, «Docteur en droit de la faculté de Paris, ancien ministre des affaires étrangères», cum se intitulează pe coperta broșurii, și necunoscutul autor al articolului din «Noua revistă română», simplu profesor în București. Profesorul de liceu e foarte măgulit, că un fost ministru de afaceri streine apără țara, împrumutându-i argumentele. Spuse de el, asemenea argumente n'ar fi avut, poate, valoarea pe care le-o dă prestigiul unui fost ministru al țării; iar faptul că fostul ministru — care de altminterî știe să citeze, și citează mult — a uitat să spună de la cine a împrumutat acest mod de a privi chestiunea, e cu totul indiferent pentru serviciile ce d-sa va fi adus țării prin broșura sa.

Poate însă că eră mai bine pe alocurea, ca d-l Lahovary să fi păstrat șirul ideilor și expresia originalului românesc, care, ne permitem a crede, e mai precis și nu exagerează. Supunem, de pildă, d-lui Jean Lahovary, spre comparare, câte-va pasagiî, la întîmplare :

De sigur aû fost Evreii în România și în veacurile trecute, dar foarte puțini. Țara era nesigură, din pricina stăpînirii turcești și a năvălirilor tătărești, export nu există, circulația mo-

Il est évident qu'il y a eu de tout temps dans le pays un certain nombre d'Israélites, qui venaient pour trafiquer, mais leur nombre était insignifiant... ; le commerce des deux provinces,

netară era mică,... *mare trafic de mărfuri nu se putea face* — și apoi exista *breslele*. Numai în veacul al 19-lea, când situația politică și economică se schimbă,... când un domnitor rău sfătuit ori venal deschide vrăște Evreilor granițele Moldovei, — atunci încep să se reverse peste țara noastră cetele Evreimei din Galiția, din Rusia, din Germania...

... În comparație cu alte țări, situația noastră față de Evrei mai e excepțională și în privința limbii... În alte state, Evreii vorbesc cel puțin limba țării chîr și între dînșii, și au în deobște nume de familie asimilate neamului în mijlocul căruia trăesc: în Franța se numesc, de pildă, Crémieux, Lafargue, Naquet...; în Italia Lombroso, Luzzati...; în Germania Marx, Singer, Nordau...; pe acolo sint dar — și sufletește, și din punct de vedere social — ceva mai aproape de pămîntenii acelor țări, fiind așezați prin ele, în marea lor majoritate, de sute de ani. La noi, cu totul alt-fel: Evreii din țara românească au ca limbă maternă, nu limba țării noastre, ci un *dialect evreo-german*, iar numele lor de familie sint româneștile nume de: *Rosenthal*, *Rubinstein*, *Goldenberg*, *Kaufmann*... Aș vrea să știu, dacă există unde-vă în toată Ro-

ruinées par la guerre, épuisées par les exactions de mauvais gouvernements, était jusqu'au commencement du XIX-ème siècle de peu d'importance et exercé surtout par les Grecs et les Turcs.

Ce n'est donc que vers le second tiers du siècle passé que commença d'une façon suivie en Moldavie l'immigration juive qui depuis ne s'est plus arrêtée: Veut-on la preuve de la fausseté de l'assertion de ceux qui représentent les juifs comme des Roumains établis de temps immémorial dans le pays? *Il n'y a qu'à constater 1° qu'ils portent tous les noms allemands (Rosenthal, Goldenberg, Silbermann, etc.) que leur a donnés l'administration autrichienne...*

2° *Que leur langue maternelle est l'allemand corrompu qui est l'idiome des juifs de la Galicie, de la Pologne; s'ils avaient été établis dans le pays de temps immémorial, leur langue eût été la Roumaine.* Ce n'est que la génération actuelle, élevée dans nos écoles, qui parle correctement le Roumain...

(«La question israélite en Roumanie», par Jean Lahovary. Docteur en droit... pag. 14 și urm.).

IV

mânia o singură familie de Evrei cu nume *vechiu* românesc; aş vrea să ştiu, dacă sînt multe familii de Evrei, în care *în casă* copiii să vorbească *româneşte* cu părinţii, în care limba românească să fie considerată ca limba lor maternă.

(«Chestiunea evreească în România» de Ion A. Rădulescu, în «Noua revistă română», 15 Mai 1901, pag. 436 şi urm.; în prezentul volum pag. 46, 44 şi urm.).

Ce este sigur însă, e că ar fi *oraşe* şi *poate* chiar *judeţe întregi* din România, care ar fi reprezentate în consiliile comunale şi judeţene şi în parlament numai prin Evrei, *sau cel puţin în majoritate prin ei...* Acordarea de depline drepturi civile şi politice Evreilor, *în masă*, înseamnă pentru poporul român pierderea completă a *Moldovei de sus*, cucerirea ei deplină de către Evrei... Dacă am da Evreilor *în bloc* toate drepturile civile şi politice, *Moldova de sus* ar fi cu totul în stăpînirea lor, *şi s'ar întîmpla atunci acest fapt unic în istoria modernă: cucerirea unei părţi dintr'o ţară de către un neam strein, nu prin război, ci prin invasiunea înecată şi continuă, tolerată de poporul care locuie şi avea suveranitatea acolo* — şi apoi prin buletinul de vot al năvălitorilor.

(«loc. cit.», pag. 439; în cartea de faţă, pag. 51 şi urm.).

Car en réalité il ne s'agit de rien moins que de cela: la naturalisation *en masse* des Israélites, telle qu'on voudrait nous l'imposer, aurait pour effet de faire passer dans *toute la Moldavie* le pouvoir politique, l'administration communale et la propriété du sol, des mains de la population autochtone dans celles de la colonie israélite récemment immigrée dans le pays... dans *toutes* les villes de la Moldavie, *tous* les mandats de députés et de sénateurs, les maires et les conseils municipaux, les fonctions des administrations municipales, les conseils généraux des districts tomberaient entre leurs mains... *et l'on assisterait ainsi à ce spectacle unique dans l'histoire, d'un peuple conquis non par le fer et le feu, mais par l'infiltration d'une race étrangère* plus habile que lui à manier, à accumuler et à garder l'argent.

(«loc. cit. pag. 44--46).

Fie-mi permis a face o ipoteză, spre a arunca o lumină mai vie asupra problemei ce ne preocupă. Să luăm un popor mult mai înaintat în cultură, mult mai bogat și mai econom de cât noi, cu instituții politice mult mai liberale decât ale noastre: poporul francez. Să presupunem că Franța ar avea în populația sa vre-o 4.000.000 de Evrei; că din populația Parisului 700.000 ar fi Evrei; că în *Lyon, Nancy, Reims, Lille, Orléans...* majoritatea populației n'ar forma-o Francezii, ci Evreii, și că toți acești Evrei n'ar vorbi *franțuzește* între dinșii, ci *nemțește* ori *englezește*; să ne închipuim, că în zeci de orașe din *nordul Franței*, Francezii ar trebui să cumpere tot ce le trebe numai de la acești Evrei..., veniți în Franța, în majoritatea lor, numai de 50—60 de ani.; aceasta ar corespunde, față cu cele aproape 40.000.000 de locuitori ai Franței și cu cele 2.800.000 ale Parisului, tocmai cu situația pe care o avem noi Români față cu populația evrească din Capitala și din orașele țării noastre. Ar îndrăzni vr'un om politic francez să acorde *dintr'o dată* drepturi depline tuturor acestor Evrei streini, *în masă* ?

(*loc. cit.*, pag. 438; în prezentul volum, pag. 48).

Sperăm, că d-l Jean Lahovary va corecta nepotrivirile din textul franțuzesc, la o a 2-a ediție a broșurii sale.

București, 30 Oct. 1902.

Pour se faire une idée de la situation, qu'on se figure en France un certain nombre de départements envahis par une race étrangère, parlant une langue étrangère, professant une religion qui, sauf de rares exceptions, met obstacle aux mariages entre les deux peuples et par suite à la fusion des races; qu'on se figure Paris comptant 400.000 (probabil greșală de tipar, în loc de 700.000) habitants Israélites venus d'Allemagne; *Lyon, Bordeaux, le Havre, Marseille*, ayant une population aux $\frac{2}{3}$ étrangère, et voyant la population française décroître chaque année, le commerce passant dans ces villes dans la proportion de 85 à 92% entre les mains des nouveaux venus, et alors on pourra comprendre les légitimes inquiétudes du peuple roumain, et son refus d'admettre *en bloc* ou automatiquement la naturalisation des Israélites.

(*loc. cit.*, pag. 46).

LIMBA ȘI CULTURA ORAȘELOR ROMÂNEȘTI

(SCRISOARE DIN GERMANIA)

Dragul meu,

Vrei cu tot dinadinsul să știi ce impresie m'ă-a făcut țara nemțească. Sint de-atîta vreme pe-aici și, cu toată stăruința ta, am tot pregetat să-ți scriu ceva, de teamă de a nu-ți da o judecată pripită; și chiar acum, când tu m'ăi crede îndreptățit de a-ți spune ceva mai cu temeiu, tot staî la in-doială: spusul e una, văzutul alta. Mai bine primește un sfat în locul tuturilor părerilor mele despre țara asta — păreri prea subiective, de sigur, ori-cât aș vrea eu să fiu de obiectiv în observare și de nepărtinitor în judecată: Vino tu însuși încoace, când te înlesnești, și stai câteva luni aici, nu alit spre a-ți mulțumi curiositatea de călătorie prin țări streine, ci poate mai ales spre învățătura și educarea ta proprie — și spre cunoașterea mai bine a chiar țării noastre: să știi, că niciodată nu-ți dai mai bine seama de țara ta, decât când ești ori ai fost într'alta. Vino și cu fiu-tău: e mărișor, și o

să priceapă multe ; însă — să nu care cum-va să-l lași în vre-o școală pe aici ori prin Franța ! E în vîrsta fericită, când omul trăiește mai mult în cărți și într'o lume ideală, când «lumea cea gîndită» are în sufletul lui mai multă ființă decît cea adevărată, când începe să-i bată inima pentru ceva ori pentru cineva. Și într'asta ar fi primejdia : Ți-ar ști pe degete istoria Franței ori a Germaniei, s'ar entusiasma cu tovarășii lui de clasă pentru luptele și vitejiile altui neam, și i-ar fi strein un Mircea cel bătrîn, un Ștefan cel Mare și un Mihaiu-Viteazul . . . Ți-ar cunoaște pe Goethe și Schiller, pe Uhland și Heine pe... Hauptmann și Sudermann, ori pe Corneille și Racine, pe... Mallarmé și Verlaine, — și nu i-ar bate inima cu Alexandri, cu Negruzzi și Alexandrescu, cu Bălcescu și Eminescu, cu Duiliu Zamfirescu și cu Coșbuc... Ți-ar cânta cu foc «Die Wacht am Rhein» ori «la Marseillaise», și ar rămînea rece, poate, la «Deșteaptă-te Române». E o epocă în viața unui om, când trebuie să fie înflăcărat și «șovinist», când trebuie să judece numai cu inima, pentru ca să poată și să aibă dreptul mai tîrziu să judece cu mintea, — aceeași epocă, în care trebuie să facă nebunii, copilării, acte nereflectate, pentru ca să fie mai tîrziu om cuminte și cu prevedere : asta e o necesitate psihologică, de echilibru sufletesc al vieții...

De aceea, dragul meu, lasă pe fiu-tău să termine liceul și universitatea în țară, să crească pe pămîntul patriei, să învețe în școlile țării, să aibă tovarășii și prietenii care vorbesc limba lui părintească, colegii care cântă doinele și cîntecele poporului lui, care trăesc cu sufletul în zilele lui de mărire și de restriște din trecut și în visurile lui de viitor. Trimite-l apoi, după ce și-a încălzit inima la vatra pă-

rintească, să-și formeze judecata rece în țară streină, să-și dea seamă, prin contrast și asemănare, de partea rea și de partea bună a țării și a neamului său, să învețe cum trebuie să învețe și să muncească, ce va să zică muncă serioasă și știință temeinică, cercetare și adevăr, ordine și metodă, — și cum poate un neam ajunge mare și tare, cum își poate întrupa aspirațiile și idealurile, nu vorbind numai de ele și lăsând viața economică a țării pe mâna altora, nu ocupându-se numai cu politica și cu funcționarismul parazit și molesitor, ci muncind din greu pe *toate* câmpurile vieții publice și sociale. Să-l trimeți om în vîrstă, ca să-și dea bine seama ce valoare are pentru un neam și o țară munca productivă și disciplina minților și a caracterelor; să se pătrundă de sentimentul *datoriei* și al *răspunderii* morale ce stăpînește aici pe orî-ce om, orî-ce loc ar avea, de la împărat pînă la cel din urmă servitor, de la ministru pînă la cel din urmă învățător de sat, de la cel mai mare proprietar, boer, judecător, profesor, pînă la cel mai mic lucrător, slujbaș și gazetar; să vadă, cum orî-ce stăpînire și orî-ce drept implică în sine o datorie echivalentă; — să învețe a trăi fără lux și fără fanfaronadă, a prețui lucrurile și oamenii, întreprinderile și îndeletnicirile, după valoarea lor intrinsecă și după importanța lor relativă pentru conservarea neamului, a se conduce după trebuințele reale ale vremii și ale poporului din care face parte, nu numai după teorii abstracte.

Toate acestea le-ar putea învăța și în țara noastră, dacă ar avea norocul să vie în contact mai de aproape cu acele câte-va capete de adevărată elită intelectuală și morală, ce le avem din fericire;

decât, nici în cazul acesta nu i-ar strică streinătatea și chiar acei eminenți învățători l-ar sfătui să o cunoască : într'o țară de veche cultură sînt înțelese de la sine lucrurile care la noi sînt înțelese numai de câți-va ; sînt în văzduh, sînt în «atmosfera» țării.

La noi o să auză vorbindu-i-se mai des de *drepturi*, și poate niciodată de datorii ; o să auză spunîndu-i-se de când e încă pe băncile școalei, că e dintre viitorii *conducători* ai națiunii ; — aici o să audă vorbindu-i-se mai des de *datorii* și spunîndu-i-se ca student, că e dintre viitorii *servitori* ai statului și ai neamului său.

Dragul meu, știu că și poporul german a stat odinoară alt-fel și trag nădejde, ba sînt sigur, că și noi om sta odată mai bine ; știu că poporul german e stăpîn de două mii de ani în țara lui și are în urma sa o perioadă de cultură de 1000 de ani, iar noi de-abia de câte-va zecimi ; știu că avem tot dreptul să fim mulțumiți că am ajuns unde ne aflăm, în așa scurlă vreme, și să avem deplină încredere în viitorul neamului nostru ; știu, că nu toate se pot începe și isprăvi deodată și că întii trebuie să-ți faci casă și împrejmuiri și apoi să te gîndești la mobilarea și împodobirea ei ; știu că drumul spre adevăr și bine duce cu necesitate prin greșeli și rătăcirii ; știu... și totuși o tristețe mă cuprinde adesea, când mă gîndesc în țara asta la țara noastră și la neamul nostru de pretutindenă...

Și așa, în loc să-ți vorbesc de țara nemțească, m'aduce dorul și gîndul la țara românească. În țara asta, unde toată viața, intimă, publică și socială, poartă signatura unei forțe și a unei conștiințe naționale intense, care străbate toate straturile poporului, în țara asta germană, unde totul e și vrea să fie

german, mă întreb adesea : *Ce e orî ce mai este românesc în țara românească ?* Te miră întrebarea mea ?

— Ce 'ntrebare ! Mai întâi, românească e toată țara românească, românesc e poporul din țara românească, Români sînt țărani și boierii, negustorii și meseriașii, românească e limba ce se vorbește, românești sînt datinele și obiceiurile, legile și așezămintele... — românesc e totul în țara românească. — Ești sigur ? Eü nu prea. N'am aici nici mijloacele și nici vremea spre a-ți dovedi cu țifre ce puțin e românesc în țara noastră românească ; însă cred că și o privire repede e de ajuns, spre a îndreptăți întrebarea și răspunsul mîeu.

Despre așezămintele, orînduelile și legile de azi ale țării românești, nici nu mai incupe vorbă, nu-i așa ? Recunoaște toată lumea, că le-am cam luat cu toptanul din altă parte, fără să ne batem capul cu socoteala dacă sînt potrivite orî nepotrivite cu firea, cu starea și cu nevoile poporului nostru, «adequate» orî nu cu caracterul nostru național, fără să ne întrebăm, dacă nu era cumva și ceva bun în alcătuirile vechi, orî și ceva rău în cele nouă.

Să lăsăm la o parte și spiritul și direcția culturii noastre de până azi, care a falsificat judecata noastră despre valoarea și cinstea ocupațiunilor, care a slăbit aptitudinile și forța de rezistență a neamului nostru, îndreptându-ne numai spre funcționarism, făcând din noi, la orașe, un neam de slujbași, de pensionari și de advocați, iar la sate — fiind ca și când n'ar fi fost...

Să venim la ceva mai concret : la popor și la limbă. E românesc poporul care locuiește țara românească ? De sigur, dar nu cât ar trebui și cât te-ai aștepta. Mai întâi, nimeni nu știe precis câți

Români sîntem în țara românească în anul mîntuirii 1900. Vâltoarea luptelor politice n'a dat răgaz nici măcar pentru o numărătoare serioasă a locuitorilor țării : din datele ce avem însă, se pare că numărul lor a rămas de vr'o 30 de ani cam tot același, vr'o 5 milioane, și e sigur că numărul streinilor în genere, și în deosebi al Evreilor, a crescut — poate cu sută la sută : prin urmare Români s'au împuținat ; în ori-ce cas procentul nostru la populația totală a țării a scăzut, procentul streinilor *neasimilabili* a crescut.

La sate, țara e românească, deși avem petece de Bulgari prin Dobrogea și chiar în prejurul Capitalei țării, de Ciangăi catolici prin Moldova, de Turci și Tătari peste Dunăre. Dar de această țară românească puțin ne-am ocupat până acum, — am lăsat-o pradă ignoranței, boalelor, alcoolismului, sărăciei...

De orașe cel puțin ne-am îngrijit mai mult, — cum ne-am priceput. Resultatul ? *La orașe, jumătate din țara românească nu mai este românească.* Ai citit ultimile date statistice ? Ai văzut, că sînt atitea orașe în țara românească — mai toate orașele Moldovei — în care Români sînt în minoritate, în care Români nu numai că nu dau înainte, dar nici măcar nu stau pe loc, ci dau îndărăt ? La Români numărul morților, întrece pe al născuților, la streini numărul născuților e mai mare decât al morților, și mai vin și alții noi mereu de peste graniță. Ai văzut, că sînt orașe în care *la școalele statului* sînt mai mulți fii de evrei decât de români, afară de cei din școalele lor private ?

Ori-căruî Român trebuie să i se strîngă inima de durere, când citește, că în vechiul scaun al domnilor țării Moldovei, în «a doua Capitală a țării»,

Românii sînt mai puţin de jumătate şi scad mereu (Iaşii au 76.277 locuitori, din care 48.530 de evrei). Şi aşa cu mai toate oraşele şi oraşelele Moldovei.

Acum câteva zile am citit într'un număr ce mi-a căzut în mână al unui jurnal franţuzesc al unui «partid istoric» românesc, la «Echos mondains», un «Courrier de Botoshani»: «Societatea din Botoshani» a serbat anul nou în saloanele D-lui şi D-nei... — numele e indiferent ; vei şti însă de ce neam a fost, citind că «le rideau se leva sur le premier tableau «Der erste Gang» şi că «la fête a pris fin par un superbe tableau «Prosit Neujahr !»... Biată ţară a lui Ştefan cel mare ! «Vai, sărmană ţară a Moldovei !» Am ajuns streini în propria noastră ţară ! Oraşele strămoşeşti ne sînt cotropite nu din afară şi nu vremelniceşte, ci de-a-pururi de un popor puternic din năuntrul ţării, cu altă limbă, altă lege şi alte interese decât ale poporului românesc !

Dragul meu, să nu mă înţelegi greşit ; nu crede că am vre-o ură de rasă pe streini. Trăiască în pace şi serbeze-şi în linişte şi veselie obiceiurile lor în limba lor : au dreptul şi chiar datoria de a ţine la neamul şi la legea lor ; dar acelaş drept şi aceeaşi datorie o avem şi noi să ne îngrijim de neamul nostru în ţara noastră. Dacă lucrurile vor merge tot aşa ca pînă acum, dacă noi vom arăta tot aceeaşi uşurinţă ori nepăsare faţă cu această problemă de viaţă şi de moarte pentru viitorul neamului nostru, atunci s'ar putea calcula vremea când oraşele Moldovei (şi poate şi Capitala ţării) vor ajunge «ţara făgăduinţei», când în ele vor mai fi Români doar funcţionarii trimeşi din alte părţi, dacă va mai fi un stat românesc !

Din punct de vedere al omenirii, poate ar fi in-

diferent cine locuiește acest petec de pământ. Dar fie, ca Român, îți poate fi tot una, dacă neamul tău trăiește ori îl vezi pierind cu ochii, dacă limba lui Creangă și Eminescu, limba mamelor noastre, nu va mai fi vorbită la Prut și la Siret peste 100 ori 200 de ani? Mai putem privi cu nepăsare la vremea de față, ori cu încredere în viitor, când pe pământul țării noastre, în orașele ei străvechi, noi-dăm îndărăt și se înmulțesc oameni de alt neam, care vorbesc altă limbă, au altă lege și nu se simt una cu noi nici în nevoi și în durere, nici în dragostea de pământul și de trecutul țării, nici în aspirațiile ideale ale neamului nostru — un neam întreg înlăuntrul neamului nostru, organizat ca stat în stat, neasimilat și neasimilabil, avînd în mîna lui negoțul, meseriile, industria și exportul țării?

Încă o dată : nu ură, nu persecuție în potriua Evreilor, ci iubire mai mare și mai consecventă a neamului nostru, deșteptarea, apărarea și întărirea poporului nostru prin acțiunea statului și a fiecăruia din noi în parte, prin îndreptarea generațiilor tinere spre meserii, negoț și industrie, prin emanciparea noastră de sub cotropirea economică din lăuntru.

Trebue schimbată direcția întregii noastre culturi. Am făcut jertfe mari pentru o cultură de lux, trebue să facem altele și mai mari pentru cultura noastră economică, pentru descotropirea economică a neamului nostru, și, deocamdată, să sprijinim, ca stat și ca indivizi, chiar cu jertfe personale, puținele forțe economice românești, pe puținii negustori și întreprinzători români ce mai sînt. Să avem între noi aceeași solidaritate națională și socială, pe care o au Evreii între ei, să învățăm a întreprinde prin

noi înșine meseriile, negoțul și îndeletnicirile, prin care se îmbogățesc și se înmulțesc streinii în țara noastră, să avem sentiment național în *fapte*, nu doar în vorbe și în discursuri declamatorii, în conduita vieții practice, nu în întruniri și manifestații de stradă! Câte fapte de ajutorare a streinilor, chiar unde ne putem lipsi de ei! Câte fapte de inconștientă națională și din partea indivizilor, și din partea autorităților statului, în mic și în mare! Să-ți dau câteva pilde; în ele însele sînt neînsemnate, și poate tu o să găsești exagerată, ori chiar ridicolă, importanța ce le-o atribuesc — se poate! Inșă, dragul mieu, nu uita că toate faptele sînt inele dintr'un lanț nesfîrșit, și că și cele mai mărunte sînt caracteristice și simptomatice, fiind-că fac parte, conștient ori inconștient, dintr'un întreg sistem.

Mi-aduc aminte, de pildă, că membrii unui comitet de studenți, care convocaseră o întrunire publică în «chestia națională», au comandat mii de cocarde tricolore la ... magazinul «Leon» — așa de puțin reflectat, așa de confus și așa de superficial e sentimentul național în tinerimea universitară română. Câți din cei care se preocupă de «chestia națională» și de educația tinerelor generații și-au dat seama, că prima lor datorie ar fi să întărească puțină negustorime românească ce mai avem, cum-părînd de la Români? Prin aceste deprinderi ale vieții de toate zilele se întărește sau slăbește un popor. — Să-ți mai citez doar două fapte, caracteristice pentru starea noastră economică :

Mi-am notat dintr'un jurnal următoarea informație relativă la decorarea salonului gării de nord din București, la venirea împăratului Franz-Iosef: «Credem interesant pentru cititorii noștri de a arăta

felul și proveniența decorurilor care au format splendoarea salonului de recepțiune a suveranilor . . . D. Culuri a desenat și dezvoltat detaliurile de sculptură decorativă. D. Erdlicka, sculptor, a mulat modelele și a executat sculptura plastică. Tapițeria a fost lucrată de d-nii Kurtz Pranger și Bosel; finținele de d. Hans Hart; policandrele de d. Weigel. D. Deldebio, tatăl, a lucrat grottele; plantele și florile au fost aduse de d. Rothan; zugrăveala și auritul au fost încredințate d-lui Erzeg; oglinzile au fost aduse din fabrica Zwoelfer; electricitatea a fost introdusă de casa «Allgemeine E.-Gesellschaft» din Berlin. Vitrourele au fost executate de d. Schmidt . . . Stofele și covoarele au fost furnisate de casa Haas din Viena și aduse de d. architect Ciocârlan. Cum văd cititorii nu s'a cruțat nimic pentru ca primirea suveranilor să fie cât mai strălucită». (Vezi «Românul», 25 Octombrie 1896). Cum vezi, nu e între toți aceștia decît un singur Român — ca să fie cine să comande covoare în streinătate.

În iarna aceasta au fost autorizate mai multe județe să cumpere porumb spre a-l împărți la țărani lipsiți de mijloace. Eată, după decretul apărute în «Monitorul oficial», numele marilor agricultori și vînzători din câte-va județe: Județul Fălciu e autorizat a cumpăra de la d-nii I. Boantă și G. Vothronto, 6.400 hectolitri de porumb cu prețul total de 54.800 de lei. Județul Ilfov, 450 de chile de la d. Locopulo. Județul Vlașca 3.500 hectol. de la casa Fii D. Poulopolu. Județul Romanați 6.182 de hectol. de la d. Gh. Goneos și 11.800 de la d. Isac I. Beli-grădeanu... — Sîntem între Dunăre și Carpați, ori la golful Corintului?

Străbate stradele capitalei, și nu știu de veți găsi

la zece firme una românească. Citește anunțurile din gazetele românești, și le vei vedea pline de Rappaportfi, Zentleri, Nahmias, Feldmanni, Sperlingi, Zelingheri, Finkels, Rosenthal, Braunsteini, Löwenbach, Davidowicz, Weintraubi, Wexleri...

Ce țară românească mai e asta, în care marii agricultori, marii arendași și marii exportatori sînt greci și evrei, în care bancherii și zarafii sînt evrei, greci și bulgari, în care mai toți negustorii, meseriașii și marii industriași, sînt evrei, unguri, nemți și tot ce poftesci — și arare ori Români — în care lucrătorii sînt italieni și bulgari, grădinarii nemți și alte neamuri, birjarii muscali, zarzavagiile bulgari... — în care mai toată averea mișcătoare și o mare parte din cea nemișcătoare e în mîna streinilor, în care toată forța economică a țării, tot schimbul mărfurilor și al produselor, tot caștigul și toată rezerva unui neam e în mîna streinilor ?

E ciudat ! Noi, stat și popor liber în afară, sîntem subjugăți înnăuntru ; politicește sîntem de sine stătători, economicește încă nu ; virstnici în afară, sîntem încă copii în lăuntru. Se înțelege, asta e rezultatul unor necesități istorice și a insuficienței puterilor unui popor de a îndeplini în cîte-va decenii o transformare politică și o evoluție socială, care a cerut sute de ani la alte popoare : avem și binele și răul unor schimbări grabnice, «avantajele și «desavantajele» unei transformări aproape revoluționare, nu evolutive. Asta e fatalitatea istoriei și a împrejurărilor ; dar la ea s'a adăogat o mare nepricepere și multă ușurință din partea noastră — rezultatul altei fatalități, istorice și asta ; dar tocmai aci se vădesc popoarele alese și rasele energice : în învingerea fatalităților istorice. Le vom birui și noi pînă

mai e vreme? Am convingerea că da; sînt semne destule pentru asta. Recunoaşterea răului e prima condiţie de îndreptare. Ştim ce ne lipseşte şi vom avea de sigur şi priceperea mijloacelor. Pînă acum însă, nu prea ne-am priceput. Politica a fost îndeletnicirea noastră de căpetenie; numai prin ea vrea să trăiască şi să ajungă toţi Români cu carte, orî-ce altă meserie ar mai avea. O ţară însă are multe nevoi, nu poate trăi numai cu politica; de aceea, locurile lăsate libere de negustorii români, numiţi comisari şi poliţai, sînt ocupate de streini, iar nevoile create de o viaţă nouă sînt satisfăcute de streini, fiind-că noi n'am fost destul de prudenţi să ne pregătim singuri pentru asta.

Nu e dar vina streinilor, că am ajuns aşa, ci a noastră. Fireşte, relaţiile internaţionale sporite, introducerea şi năvala vieţii apusene cu tot alaiul ei de trebuinţe nouă şi de lux nesocotit, schimbările politice şi economice aşa de repezi, ne-aū găsit nepregătiţi de luptă, inferiori streinilor în mijloace şi în cunoştinţe, mai ales după ce desfiinţasem orbeşte şi acele vechi alcătuirii politice şi sociale, care ne-ar fi putut fi un scut de apărare, — ca organizaţia breslelor, de pildă. Şi de ne-am fi trezit cel puţin îndată! Dar în loc să creem cât mai multe şcoli practice de agricultură, cât mai multe şcoli practice de meserii, de industrie şi de comerţ, creem licee şi gimnasii clasice pînă şi în cele mai mici tirguşoare, îndreptăm toată tinerimea spre politică şi buget!.. Aşa de greşită idee ne-am făcut despre cultură şi civilizaţie, aşa de falsă concepţie despre nobleţea şi valoarea îndeletnicirilor a intrat în capul Românilor de azi, prin şcoală prin administraţie, prin influenţa ziarelor şi prin toată viaţa

noastră publică, încât ambiția și visul orî-cărui Român e să facă din fiu-su funcționar — fie măcar un copist orî comisar, — iar calfele de meseriași și hăieții de prăvălie se numesc azi . . . «*funcționari comerciali*» !

Aș vrea acum să ne dăm seama împreună și despre a doua parte a întrebării mele de la început : cum stăm, din punct de vedere al conștiinței și al vigoarei naționale, cu limba care se scrie și se vorbește în țara noastră — de către Români ?

Mie unuia mi se pare, că mai puțin românească decât orî-ce în țara românească e limba românească a Românilor cu carte : o limbă păsărească, un fel de franțuzească în românește. După cum trebuie să știi nemțește spre a înțelege limba jurnalelor și a cărților Românilor ardeleni, bucovineni și bănățeni, tot așa trebuie să știi franțuzește spre a o înțelege pe cea din «*Țară*»; altminteri, o înțelegi anapoda, orî de fel, ca cetățenii din «*Noaptea furtunoasă*», din «*Scrisoarea pierdută*» și din «*Conul Leonida*» ale lui Carageale. Un prieten mî-a povestit următoarea întâmplare adevărată : A citit într'o zi gazdei lui din București un articol dintr'un jurnal românesc ; apoi a întreat-o dacă i-a plăcut. — De, maică, acumă să-mi talmăcești pe românește ce zice acolo, a fost răspunsul bătrinei.

Se 'nțelege, limba literară a orî-cărui popor nu se poate mîrgini numai la expresiile limbei populare : nevoile culturii, relațiile dintre popoare, trebuințele unor vremuri nouă, aduc cu sine lucruri nouă, cunoștințe nouă și cuvinte nouă ; asta e soarta de neînlăturat a orî-cărei limbi, orî-cât de bogată, și orî-cât de vie ar fi în ea puterea de a alcătui din propriile sale elemente cuvinte nouă pentru noțiuni

orî nuanțe nouă. De n'ar fi o imposibilitate, ar fi o sărăcire a limbii și o nebunie să dăm afară cuvinte streine încetățenite, sau să nu primim cuvinte nouă pentru care n'avem altele în limba noastră, orî să făurim în locul lor cuvinte caraghioase, cum încercă vechia direcție latinistă, în dorul ei exagerat de a păstra curățenia limbii, în patriotismul ei rău înțeles. Viața orî-cărei limbi e într'un vecinic proces de transformare organică: unele cuvinte mor, altele își schimbă înțelesul, altele streine se împămîntenesc, toate își schimbă fața cu vremea... Cuvintele, ca și vietățile, se nasc, cresc, îmbătrînesc și mor. E însă o nedreptate și o lipsă de respect față cu limba părintească, o lipsă de conștiință și de mândrie națională, a ne sluji {de franțuzisme orî de germanisme, acolo unde avem cuvinte românești înțelese de toți, a lăsa în părăginire frumoasele și vechile noastre vorbe, spre a introduce de prisos corciturî și venetici în limbă; e o lipsă de gust a creă o limbă împestrițată și schimonosită — gîndește-te de pildă la stilul «abracadabrant și năvirlios» al «veselnicului» d. Ionescu-Gion; e și o nedreptate față cu bieții Români care nu știu franțuzește orî nemțește; e și un prilej de «beție de cuvinte», după plastica expresie a d-lui Maiorescu, un prilej de cugetare nelămurită și superficială și de greșeli de limbă.

Noi păcătuim în toate astea cu virf și îndesat, dincoace și dincolo de Carpați! Deocamdată însă să vorbim numai despre noi cești de dincoace: ce e de spus despre limba care se scrie și se vorbește de Româniî culți de peste Carpați, o știî din «Criticele» d-lui Maiorescu: aceeași limbă «se folosește» și azi acolo.

Imbogățirea și premenirea limbii noastre n'am făcut-o cu măsură și în marginile cuvenite. Era și de așteptat. Viața limbii e în strinsă legătură cu întreaga viață a unui popor; schimbarea ce a suferit limba noastră e una din componentele întregii noastre mișcări de la jumătatea veacului încoace, cu toate părțile ei bune și rele. Același popor îmbătat de forme nouă în toate, același popor care are așa de puțin respect de trecut, fie bun, fie rău, așa de puțină evlavie de amintirile lui istorice, așa de puțin spirit de tradiție și de continuitate în schimbarea așezămintelor, legilor și obiceiurilor, nu se putea să nu fie același copil entusiast, dar cam ușurel și nechibzuit, și în înnoirea limbii. Și în asta, ca în toate, am maimuțărit Franța, mai drept vorbind Parisul. Cu aceeași lipsă de reflecție și de cumpătare, am importat ca o marfă regimente întregi de vorbe franțuzești și am svirlit în foc sintaxa limbii românești. Cine ar studia, în evoluția ei, limba noastră scrisă, ar vedea și aci aceeași prăpastie între 1830 și 1900, ca și în alcătuirile politice.

Ia în mină ori-ce ziar românesc, o carte de școală, un regulament militar, o lege, o circulară ministerială, o revistă bisericească chiar, ascultă discursurile de pe la tribunale și din «Corpurile legiuitoare», cursurile de la Universitate, și vezi ce corcitură de limbă se scrie și se vorbește de cei mai mulți oameni «culți» în țara românească de 30—40 de ani încoace, ce limbă împetrițată, barbară, degenerată, fără miez, fără caracter propriu național — o limbă pripășită, importată din Franța, îmbrăcată doar în fuga într'un fel de haină ce pretinde a fi românească, haină ca vai de ea!

Și ce încântătoare, ce frumoasă și bogată e limba

noastră românească ! Dar cine o învață ? În școală învățăm după cărți traduse prost din franțuzește ori chiar franțuzești, citim literatură franțuzească, rar deschidem câte-o carte vechie românească ori câte un autor clasic al nostru — afară de Eminescu. Cine-și dă osteneala să cunoască comoara de limbă «vechie și 'nțeleaptă» din cronicile și din cărțile noastre vechi bisericești, din basmele, doinele și cântecele noastre bătrânești, din limba vie a poporului ?

Bătrînii scieau măi curat românește. Lăsînd la o parte pe poeți, astăzi, afară de marii noștri scriitori — de un Maiorescu, un Caragiale, un Dulu Zamfirescu, un Slavici, un Delavrancea, un Vlăhuță (și acesta nu totdeauna ; în «Dan», de pildă, nu) — rar se măi preocupă vre-unul din generația măi tînără să fie cu băgare de seamă asupra cuvintelor romînești și măi econom în întrebuițarea cuvintelor franțuzești. E o raritate și o adevărată zi de sărbătoare pentru limba și literatura românească, cînd se arată în toată splendoarea, în toată finețea și avuția ei, în vre-o nuvelă ca «In lume» a răposatului Popovici-Bănățeanu, ori ca «Buruiană» a anonimului din numărul de pe Iunie trecut al «Convorbirilor literare» ; ești mîngiat atunci de toată mîhnirea ce-ți pricinuește «maltratarea» zilnică a bietei noastre limbî, și ai înaintea ochilor icoana vie a adevăratului și cinstului nostru grai. «Intr'o asemenea limbă» — îmi scrie unul dintre fruntașii literaturii noastre, vorbind despre «Buruiană» — «se pot scrie adevărate lucrări de artă, ca în clasica greacă, ca în franceza lui Corneille. etc. Ea este admirabilă, prin aceea că toate nuanțele specific românești ale sufletului și poesiei noastre se pot înfiripă în colorituri de

frase de o rară frumusețe, fără a imprumută nici cuvinte, nici construcțiuni străine».

Noi, fiind-că sîntem născuți Români, credem, cei mai mulți, că nici nu mai avem nevoie să ne *învățăm* și să ne studiem limba părintească; nu ne dăm nici o trudă să o păstrăm curată «ca o lamură de miere», să o plivim de buruienile și de neghina care o innăbușesc, s'o ferim de austrele și de crivățele care o doboară. Cel puțin aceia care sînt saū vor să fie «scriitorii» neamului românesc, ar trebui să fie pătrunși toți de această datorie către ei înșiși și către limba țării lor.

Atît ne-am deprins de mult să se ocupe streinii cu toate în țara noastră, încât nici chiar limba noastră nu ne-o cercetăm, ci asta o fac tot streinii mai ales.

Ne purtăm cu limba noastră ca cu o mamă vitregă. La profesorii, scriitorii, funcționarii, jurnaliștii, advocații și miniștrii noștri le vin mai repede în gură termenii franțuzești decît cei românești. Și e firesc: franțuzește citesc oamenii ceva în toate zilele, dar românește? Afară de jurnale (de unde numai românește nu pot învăța), rar se mai citește în țara românească ceva scris românește. Franțuzește! — da, cât poștiți! Să apară un roman nou la Paris, despre care vorbește «Figaro» ori «La revue bleue» saū «La revue blanche», și noi să nu-l citim? Se poate una ca asta! Doamne ferește! De geaba sîntem noi «Belgia Orientului?»

Necunoștința propriei noastre limbi, deșertăciunea de a arăta că sîntem «culți» și învățați, la unii credința că ast-fel sînt mai «distingși», la alții ciudata dorință de a arăta că știu mai bine franțuzește decît românește, ori ciudata mândrie de a arăta că au fost crescuți în Franța saū că vorbesc în casă numai

franțuzește, toate astea ne pocesc și ne sărăcesc frumoasa și avuta noastră limbă.

Și așa, limba românească e în primejdie de a fi isgonită, de a fi «expulsată» din propria ei țară de către limba franțuzească sau de una franțuzită: în locul vorbelor curat românești, ne sînt mai la îndemină neologismele eftine de prin gazete și de prin cărți; zicem în parlamentul țării, pe catedră, la tribunal, în ziare și reviste mai lesne *sobrichet* decât *poreclă*, *pivot* decât *fus*, *a deduce* decât *a scădea*, *a epuiza* decât *a istovi* ori *a slei*, *a deborda* decât *a se revărsa*, *a insista* decât *a stărui*, *a stigmatiza* decât *a înșiera*, *a asuma* decât *a lua asupra-și*, *a cădea de acord* decât *a se învoi* ori *a se înțelege*, *uvrier* decât *lucrător*, *artisan* decât *meșteșugar*, *hebdomadar* decât *săptămînal*, *defect* decât *cusur*, *surmenaj* decât *împovărare*, *circumstanțe pasagere*, decât *împrejurări trecătoare*, *dotă* decât *zestre*, *partaj* decât *împărțire*, *mariaj* decât *căsătorie*, *voiaj* decât *călătorie*, *ghid* decât *călăuză*, *pariū* decât *prinsoare* ori *rămășag*, «*a lega*» decât *a lăsa prin testament*, *sacrificiū* decât *jerlfa*, *breșă* decât *spărtură*, *aveniment* decât *suire pe tron* ori *venire la guvern*, *aservire* decât *robire*, *indigen* decât *pămîntean*, *variolă* decât *vărsat*, *rugeolă* decât *pojar*, *cataractă* decât *albeață*, *halo* [la lună] decât *cearcăn*, *picior luxat* decât *scrîntit*, *a ameliora* decât *a îmbunătăți*, *a defrișa* decât *a deșteleni*, *furaj* decât *nutreț*... N'aș mai sfîrși, dacă aș începe să-ți înfățișez mutre ca *energumen*, *comparși*, *comeraj*, *blacbulat*, *megeră*, *erijez*, *alură*, *eguuri*, *culuoare*, *bagară*, *vacarm*, *escuadă*, *echipă*, *panourî*, *curtier*, *plajă*, *avinați*, *desavuare*, *asanare*, *derobare*... Chiar într'un ziar ca «România jună», care urmărește o mai mare deșteptare a conștiinței naționale, nu găsești o limbă

de vorbă în limba...

românească mai curată: și acolo te împiedici de barbarisme ca *bulete*, *decampări*, *raliare*, *liberpanșiști*, *ambalare*, *desistare*, *radicali de marcă*, *parvenitism*. . . !

Dar mai primejdioasă decât franțuzirea vocabularului e franțuzirea sintaxei; vorbele pier mai lesne, cele mai multe se duc cum aũ venit, dar tiparul de cugetare în care le torni rămâne mai multă vreme ori totdeauna. Nu mai gândim după firea limbii noastre, ci după a celei franțuzești; chiar vorbele curat românești le așezăm și le legăm ca în franțuzește. Te miri, cum judecata și urechilea unui Român îl iartă să rostească barbarisme ca «*punerea în întârziere*», «*atacarea în fals*», «*a face dovadă*», «*a face față cheltuelilor*», «*mă fac forte să demonstrez*», «*este pentru a doua oară, că această femeie*»... «*intențiunea nu mă face nici o îndoială*», «*guvernul n'a lipsit de a-și face datoria*», «*aceasta este a lipsi de respect către M. S.*», «*dacă Senatul a întârziat cu votarea legii, este că voește a se face o lege în adevăr bună*», d-l cutare «*vechiu intern al spitalelor*», ori «*vechiu elev al școlaei din...*» (după franțuzește: *ancien élève*), când românește e «*fost intern*»... !

Și articolul și bieteles prepoziții și conjuncții și-aũ pierdut rostul, mai ales în ziarele din Moldova, unde în de obște redactorii evrei sînt într'o mai mare proporție decât la ziarele din Muntenia: «*Austro-Ungaria este un mozaic, al cărui unitate aparentă*»... «*În locul de a procura publicului plăcerea destul de rară*»... «*n'am observat nimic de anormal*», «*opere-tă... istoric și interesant pentru Francezi, iar de loc pentru noi... S'aũ văzut pe mulți susținînd, că...* S'a arestat *pe* individul»... Credeam că aceasta

e o particularitate a Românilor... de rit mosaic și a așa zisei «Agenții române», dar chiar în «România jună»¹⁾ citesc: «...ordinul dat de către fostul ministru al Lucrărilor publice de a se înlocui pe toți funcționarii streini de la C. F. R. va fi executat»... Sau «ordinul de a înlocui pe toți...» sau «ordinul de a se înlocui toți...», în nici un cas însă nu poate fi românește «ordinul de a se înlocui pe toți»...

Conjunția franțuzească *or* a ajuns la modă și mai ales la avocați se bucură de-o deosebită dragoste; nici nu-ți poate argumenta un june avocat fără *or*: «or, domnilor magistrați'...». De ce *or*, când n'avem de fel, dar de fel, nici-o nevoie de el, când nu exprimă nici o idee și nici o nuanță pentru care n'am avea cuvânt românesc, când avem pe bieții *însă, dar, prin urmare, deci și așa dar?* Sintem în țara românească, oameni buni!...

Cum vezi, dragul meu, după cum poporul românesc a ajuns la orașe aproape strein în țara lui, așa și limba românească a ajuns la orașe aproape ca o limbă moartă, aproape streină în țara ei! Și de la orașe franțuzirea ei s'a întins ca o pecingine și la sate, prin armată, prin învățători, prin notari, prin judecători, prin negustori, prin foștii servitori în orașe... Nu ne mai dăm românește *bună-ziua!* ci *bonjur!* nu ne mai zicem *bună-seara!*, ci *bon-soară!*; nu mai *mulțumim*, ci zicem *mersi!*; nu mai avem *prânz* și nu mai *prânzim*, ci avem *dejun* și *dejunăm*; nu mai avem *cină* și nu *cinăm*, ci avem *dineu* ori «prânz» cu înțelesul de «cină». De ce să întrebuițăm franțuzisme, când avem vorbele noa-

1) Vezi «România jună», 14 Ianuarie 1900, ediția de seară, pag. 2, la «Informațiuni».

stre vechi? Și-ar renega un Francez limba sa maternă în așa grad?

* * *

Dragul meu, toți sîntem vinovați de slăbirea puterii de rezistență a neamului nostru în propria lui țară, de ofilirea culturii și a sentimentului național, de păraginirea limbii românești.. Mai vinovată însă decât toți e pătura de sus a neamului românesc. În afară de câte-va fericite excepții dintr'însa, boierimea noastră e poate cea mai cosmopolită aristocrație, cea mai franțuzită, cea mai puțin națională, cea mai înstreinată de viața și de cultura poporului din care face parte. Un semn despre asta este și faptul că atîția Români trăesc toată viața în streinătate, ca și când ar fi oameni fără neam și fără țară . . . Sînt legați de țara lor, doar prin veniturile de la moșii! Nu cred să-și mai aibă seamă pe lume, decât poate la Poloni și la Ruși — și Polonii știu unde au ajuns, iar Rușii își pot permite ori-ce, fiind-că sînt la marginea pămîntului, sînt 100 de milioane și au jumătate din Europa și din Asia pe seama lor, fără primejdie de a fi înghițiți de cineva, ori-cât de slabi ar fi. Privește istoria Angliei, a Germaniei, a Franței, a Poloniei, a Ungariei — privește istoria și schimbările tuturor popoarelor, și vei vedea că totdeauna purtarea și valoarea celor puțini e hotărîtoare și răspunzătoare de soarta și de purtarea celor mulți. Cei care au în mîini puterea statului și bogăția pămîntului, cei care sînt puși prin naștere și prin poziția lor socială în fruntea unui neam, sînt datorî mai mult decât ori-care alții să-și măsoare faptele și să-și croiască viața în vederea acestei răspunderi, și cu

atit mai mult, cu cât țara e mai înapoiată în cultură. Cine e sus pus, e fără voea lui dătător de pildă : e văzut de departe și de mulți. Firea omească are în ea mult încă din firea maimuțelor ; mulțimea e imitatoare prin necesitate ; ambiția celor de jos e de a fi, orî cel puțin de a părea, ca cei de sus, a se purtă și a vorbi la fel cu ei. «Moda» în obiceiuri, moda în purtări și în graiü, ca și moda în îmbrăcăminte, pornește tot-deauna de sus, de la boierime, și pătrunde în negustorime și în țărănime. — Să-ți dovedesc învinuirea de mai sus, prin câte-va fapte.

Boierimea noastră, chiar cea care trăește în țară, par'că nici n'ar trăi în țara românească și pentru ea, ci în Franța. Toată creșterea ei, tot spiritul, întreaga sa viață socială, în toate manifestările ei, poartă pecetia unui spirit strein. Limba înnaltei societăți din țara românească nu e limba țării, ci limba franțuzească, iar când aristocrații noștri vorbesc românește vezi că au gândit întâi franțuzește : un actual deputat m'a întrebat odată ce «*enseignează*» profesorul cutare din Lipsca, iar un june aristocrat, dacă «pot să-i zic unde locuește d-l X.»; un mare orator, mort acum, rostește trasa următoare la înmormintarea lui Alexandri : «mai tîrziü alte evenimente glorioase *ale căror sîntem contimporanî*, au venit să încununeze opera» (*dont nous sommes contemporains*). Vorbesc și cunosc limba franceză ca pe o limbă maternă, iar propria lor limbă ca pe o limbă streină. Ar roși pînă 'n vîrful urechilor când ar face o greșală în franțuzește, dar nu le e rușine că vorbesc prost românește — ba unii își fac un merit și o distincțiune din aceasta. În țara românească nu e o rușine, ca oamenii care vorbesc și scriu fără

greșală o limbă streină să fie barbară în limba lor părintească. În alte țări și la alte aristocrații e o lipsă de mândrie și de conștiință națională a desprețui limba ta, a cunoaște mai bine o limbă și o literatură streină decât limba și literatura țării tale, în care te-ai născut și în care trăești. — La noi nu. Limba și literatura de care se interesează lumea mare din țara românească e, firește, cea franțuzească : limba care se vorbește în saloane, în cluburi, în care se scriu invitările, scrisorile, procesele-verbale despre dueluri... Când vre-un aristocrat român are, orî crede că are talent literar, atunci scrie, firește, — în franțuzește. Și fiind-că, orî-cum, tot trebuie să știe ce s'a vorbit azi la Cameră și la Senat, cine a isbutit la alegeri, cine a fost la balul cutare și ce costum a avut, ce s'a mai petrecut ieri în lume și ce mai e nou în Paris, fiind-că trebuie dar să citească un jurnal zilnic din Capitala țării sale, scris în limba pe care o vorbește în toate zilele, — atunci, firește, trebuie să apară în București ziare franțuzești pentru Români, ba pînă și în orașele de provincie : mai acum câți-va ani apărea «L'Echo de Turn-Séverin». Unul din cele mai citite ziare din țara românească e un jurnal franțuzesc. Când se dă de lumea mare vre-o serbare de binefacere, reprezentația e, firește, — în franțuzește.

Intr'un jurnal românesc citești următoarea informație, de pildă : «Mai multe societăți de binefacere s'aun unit spre a da o reprezentație teatrală... în folosul săracilor... Programul reprezentației este : un act din opereta *M-lle Nitouche* de Hervé, o comedie într'un act, *Le mystère de la rue Gaillon* de Marc și A. Baret și o operetă : *Au clair de la lune*, musica de d-l *Alexis*... și vorbele de d-l *Vladimir*...

doi autori tineri și începători» 1). Crezi poate, că e vorba de niscai-va societăți de bine-facere ale coloniei franceze din București și că autorii «tineri și începători» erau Ruși? Doamne ferește! Români neaoși toți!

Citești dările de seamă de pe la asemenea serbări ori de pe la baluri, nu găsești de cât *Yvonne*, *Suzette*, *Simonette*, *Mariette*, *Hélène*, *Lili*, *Madeleine*... *Charles*, *Georges*, *Alexandre*, *Jean*, *Grégoire*, *Rodolphe*... — toți Români eget-beget... Citează pe cine-va, îl citează, se 'nțelege, în franțuzește, ori de ce neam ar fi fost și ori în ce limbă ar fi scris sau vorbit: Un procuror de la Inalta Curte de Casație citează în franțuzește un pasaj din Cicero, iar într'un jurnal conservator românesc un Român scrie: «repetând cu *Saint-Paul*: Eă sînt fiul femeii!» 2) O fi presimțit sfîntul-Pavel, că în țara românească o să treacă drept Franțuz? Dumnezeu e implorat tot în franțuzește: «*Dieu protège la Roumanie!*» e săpat în piatră la castelul unui mare boier român.

Doi deputați ai colegiului al 3-lea din Ilfov, boieri de neam mare, dau la șosea țaranilor și popilor care i-au ales, un banchet cu un «menu» scris în franțuzește.

Cine are a face cu lumea mare trebuie să știe neapărat franțuzește; românește nu e nevoie să știe, dar franțuzește, neapărat. Un înalt funcționar îmi mărturisea cât de greu îi vine să vorbească personal cu ministrul lui, fiind-că ministrul îi adresează cuvîntul totdeauna în franțuzește, iar el e

1) Vezi «Constituționalul» din 10/11 Martie 1898.

2) V. «Timpul» din 25 Decembrie 1897, articolul «Convorbire literară».

silit să-î răspundă în românește, fiind-că nu poate vorbi destul de curent franțuzește.

Negustorii din București de la care tîrguește lumea mare saü care vor s'o atragă, aü firme scrise în franțuzește, își publică anunțurile în franțuzește, chiar în jurnalele românești, nu numai magazinele streine, ca: «Au bon goût» și toate celelalte, ci chiar și cele românești: «Confiserie Ionesco, Place Saint-Georges, Progrès toujours croissant» 1)... La un 10 Maiü, cofetăria Capșa — locul de întîlnire al boierimeï și al deputătimii țării românești — iluminează fereastra cu inscripția: «*Vivent leurs Majestés!*»: Românii aduc omagiile lor Regelui țării lor în limba franțuzească! In propria noastră țară, numele de familie românești și numele orașelor țării românești sînt scrise, chiar în românește, și oficial, cu ortografie franțuzească (Iassy, Galațz....). Tinerimea e trimeasă să învețe în școalele Franței: la Paris sînt poate mai mulți studenți români decăt la universitatea din Iași. Crescuți în Franța, orî franțuzește în țară, nu mai aü nici un interes pentru țara lor și și-o cunosc mai puțin decăt streinătatea. «On se dérange plus difficilement pour aller en province que pour aller à l'étranger» mărturisește un Român 2). Se simt între Români ca între streini și între Francezi ca între compatrioți. Ambiția cea mai mare a atitor Români e de a fi luați drept Francezi. Se simt în România ca într'o țară streină și duc dorul Parisului ca de propria lor țară. In același număr al ziarului din care ți-am citat acel «*Courrier de*

1) V. «Adevărul», 5 Ianuarie 1900.

2) V. «L'Indépend. roumaine» 18/30 Juin 1899, Articolul «A travers mes souvenirs».

Botoshani» e un «poème en prose» al un uî Român, care ți-arată de ce e preocupat sufletul lui ; îți citez din el :

«Là-bas, toi qui me fis adopter par quelques penseurs de l'Univers (!), tu continues de *rénover avec Barrès la France* du siècle dernier... Moi, je m'ennuie et je vis et j'écris.... *Charme pourtant d'écrire des livres que peu lisent et qui dorlotent quelque coeur provincial en déroute, là-bas en Bretagne on en quelque Besançon!*... Bientôt encore, la rare acheteuse aux gants blancs qui demande en quelque cité de livres, *Boulevard des Italiens, le vôtre*... Heureusement que le vil métal ne salit pas la main d'auteur demeurée avec celle de Mallarmé la main d'un dandy de la pensée, d'un poète maudit — selon la notation verlainienne.

Je m'ennuie...»¹⁾

Tînărul aristocrat român se plictisește în țara lui, nu găsește de lucrat în ea nimic vrednic de el și toate dorurile și visele îi zboară spre Franța.

Patriotismul și mândria națională, iubirea de limba și de cultura românească a bătrânilor boieri de la începutul acestui veac, care citeau cu sfințenie cărțile românești, care și jertfeau averea pentru cultura națională și înălțarea patriei, care se făceau ei înșiși actori spre a întemeia un teatru național și lăsaă «urmașilor moștenire creșterea limbii românești și-a patriei cinstire...», par'că a pierit. — Urmașii se îndeletnicesc cu creșterea limbii franțuzești și-a Franciei iubire.

Când regele Carol întemeiază un așezămînt pe lângă Universitatea din București, singurul care mai

1) «La Roumanie», 9/21 Janvier 1900.

face o danie e — un Bulgar, care însă nu-și reneagă țara lui, ci lasă pentru școalele ei de două-zeci de ori mai mult ; lasă însă și școalelor românești ceva, dintr'un sentiment de oare-care rușinare și de recunoștință față cu țara în care s'a îmbogățit.

Bulgarii și Ungurii — vecinii și dușmanii neamului nostru — ne dau pilda iubirii de neam, a iubirii de țară și a iubirii de limba lor. Magnații unguri se prezintă înaintea regelui lor în costumul lor național, deschid balurile din saloanele conteselor și miniștrilor lor cu ciardașul unguresc, vorbesc ungurește în «lumea mare» și-și fac o cinste din asta ; își iubesc cu patimă și își cunosc pe deasupra pe Petöfi, pe Aranyi, pe Vörösmarty... ai lor. Magnații unguri or fi vorbind de sigur și franțuzește — și ar fi rău să nu vorbească — dar nu-și desprețuiesc limba lor ; vor fi făcând, de sigur, baluri somptuoase, vor fi aducând poate și vagoane de flori de la Nizza și «supeuri» cu trenul expres de la Sacher din Viena, ca ai noștri, dar dau și milioane pentru museuri și Universități, pentru Kulturegylet-uri și Kisededov-uri..., pentru ori-ce operă de conservare și de întărire națională.

*

Și așa, dragul meu, dacă te întreb, *ce e românesc în țara românească*, îți dai seama, că boierimea e franțuzită, negustorimea streină — limba amândurora asemenea ; numai doar bietul țaran e Român din toată inima ; mai numai el, peste care au trecut toate înnoirile fără să le priceapă și fără să se prindă de el, a rămas, fără să o știe, păstrătorul adevăratei limbi românești, după cum numai el e păstrătorul jocurilor, doinelor și cântecelor bătrâ-

nești, care înveseleau viața străbunilor și părinților noștri, mai numai el paznicul «legii» și al obiceiurilor ce ni le-au lăsat «părinții din părinți», el, în primul rînd, apărător de țară și păstrător de neam, «reazămul țării, pentru viitor, după cum a fost mîntuirea ei în trecut»¹⁾.

...Știi, că tu ai avea să-mi întîmpini multe; o să găsești de sigur, că sînt unilateral și nedrept în judecată, că văd numai răul și nu și binele, iar răul, cât e, îl exagerez... Poate să ai dreptate. Nu uită însă, că și judecata e chestie de temperament și mai ales că o privire totală face abstracție de amănunte și de excepții; orî-ce formulă generală e cu necesitate falsă, cînd vrei să o verifici în cazuri individuale — și știi singur mai dinnainte, că sînt și vor fi abateri, și destul de multe chiar, de la orî-ce constatare despre un neam sau o clasă socială. Și aici, ca în toate, trebuie să nu uiți, că orî-ce părere ce o crezi adevărată cuprinde în sine o parte de eroare, și orî-ce eroare o fărîmă de adevăr.

Văd însă în depărtarea viitorului vremuri mai bune, licărind ca o luminiță la marginea zării. O reacțiune sănătoasă trebuie să vie din chiar prisosința răului: legea ritmului, care stăpînește toate, o s'o aducă cu necesitate. Unda puternică a entuziasmului și a patriotismului românesc din prima jumătate a acestui veac, slăbită prin realizarea

1) Cuvintele Regelui Carol I, în scrisoarea către președintele consiliului de miniștri la 1 Ianuarie 1898, anunțându-i întemeierea «orfelinatului agricol Ferdinand».

repede a idealelor noastre politice, trebuie să înceapă iar mișcarea ascendentă — e vremea.

Vitalitatea poporului nostru și istoria altor neamuri îndreptățesc această nădejde. Și fiind-că mă găsec în țara nemțească, să-ți dau tot pilda Germaniei : Innalta societate a mândrei, de sine conștientei și, mai presus de toate, naționalei Germanii de azi, era în veacul al 17-lea și într'al 18-lea tot așa de franțuzită ca și a noastră astăzi. Educația lumii mari nu se făcea în spirit național german, ci avea lustru franțuzesc ; copiii nobililor germani învățau întâi să vorbească într'o limbă streină, nu în limba țării și a neamului lor. Limba curților și a societății nu era limba patriei ; limba germană era desprețuită, ca o limbă greoaie și barbară. Scriitorii care se citeau erau scriitorii francezi. Toată lumea avea privirile ațintite spre Paris — ca la noi astăzi. A fi cult, însemnă a vorbi și a scrie franțuzește. Marele Leibniz sciea franțuzește, Friedrich cel mare așisderea, iar academia din Berlin își publică analele sale, până la 1810, în franțuzește. Limba nemțească eră năpădită de franțuzisme de prisos ; iată, de pildă, o frasă a lui Friedrich Wilhelm I : «Wenn man in der Welt etwas will *decidiren*, will es die Feder nicht machen, wenn sie nicht von der *force* des Schwertes *souteniret* wird»...

Pricepi atunci, ca și la Eminescu al nostru, indignarea sfintă a unui Klopstock în potriua streinismului :

«Wer mich verbrietet, ich hass' ihn! mich gallizismet, ich hass' ihn!»¹⁾
pune el în gura limbii nemțești.

1) Urăsc pe cel ce mă englezește ! urăsc pe cel ce mă franțuzește !

Și azi, — azi poate nu e popor în lume la care să fie vorbită mai cu drag limba lui națională, la toate curțile, de toate clasele, în toate saloanele..., popor mai pătruns de sentimentul național în limbă, în obiceiuri, în viața socială... Vremea și câte-va generații de elită au schimbat toate. Marii lor scriitori, marele lor om politic, școalele și universitățile, jurnalele și revistele, monarhiile și miniștrii, întreaga viață a statului și a societății a deșteptat în tot poporul, în toate clasele și în toate formele culturii și vieții lor, sentimentul de iubire, de respect și de mândrie pentru țara, limba și cultura lor, de încredere în ei și în viitorul neamului lor. Nu desprețuiesc limba și cultura altor popoare, dar știu că e o datorie să o prețuiești întâi pe a neamului lor; știu prea bine, că e tot așa de cinstit și de distins să fii Francez, Englez sau Italian, ca și German ori alt neam, dar vor să fie și să se arate ceea ce s'au născut.

Știu bine, că distanța de la ei pînă la noi e mare, știu că ei sînt de zece ori mai puternici și mai numeroși decât noi, și că n'o să-i ajungem niciodată; însă trecutul și prezentul lor ne arată calea pe care trebuie să apucăm, dacă vrem să chiemăm la viață toată forța latentă ce zace adormită în straturile și în pămîntul neamului nostru de pretutindeni.

Istoria ți-arată câtă putere neașteptată e ascunsă une-ori într'un popor mic: uite-te la Norvegieni, la Olandezi și la frații lor Buri; decât, tocmai păstrarea, iubirea, îngrijirea și apărarea vieții lor naționale proprii, în artă, în cultură, în limbă, în obiceiuri, le-a deșteptat această putere și i-a făcut mari, cu toată micimea lor.

La noi. . . toată cultura noastră, toată viața noastră

socială și politică e franțuzită. Sîntem în toate o sucursală a Parisului, un neam fără viață proprie națională. Privim toate nu din punctul nostru de vedere, ci din punct de vedere franțuzesc.

Aducem vr'un exemplu—e din Franța: în afară de Franța par'că nu mai există lume pentru noi. Cităm ceva — e un proverb franțuzesc, o locuțiune, ori un vers dintr'un autor francez....

În țara noastră curentul franțuzesc s'a revărsat ca o apă a-tot-cotropitoare, a înecat limba, cultura și viața noastră proprie națională; ne-a adus și mult bine, la început, dar continuă a fructifica mai ales apucăturile noastre rele; ar trebui să-l canalisăm și să-l îngustăm, dacă nu să-l abatem; trebuie să ne întoarcem la «apa vie» a poporului nostru, spre a ne regenera, spre a redeveni Români, în toate clasele poporului și statului nostru, în cultura și în limba noastră, în viața politică și socială...

Rămâi sănătos și s'auzim de bine.

Lipsca, 26 Ianuarie 1900.

CHESTIUNEA EVREEASCĂ ÎN ROMÂNIA

*... la patrie impose et n'offre pas ses noeuds ;
Elle est la terre en nous malgré nous incarnée
Par l'immémorial et sévère hyménée
D'une race et d'un champ qui se sont faits tous deux.*
(Sully Prudhomme, „La France“)

I.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

«Chestiunea israelită» pare că pasionează din nou spiritele din țara noastră, aproape cu aceeași intensitate ca după congresul din Berlin, când ni se impusesse din afară modificarea art. 7 din Constituția țării, ca o condițiune prealabilă pentru recunoașterea independenței statului nostru. Ca și atunci, toți Evreii din țară și de pretutindenă sînt la o laltă, iar Românii desbinați, și în privința chestiunii de drept în sine, și în privința judecării ei față cu interesele vitale ale prezentului și viitorului neamului românesc.

Atunci, patriotismul luminat și energia de convingere a unui Maiorescu și a unui Conta, au contribuit să fie înlăturată o soluțiune extremă — împămîntenirea Evreilor în masă, orî pe categorii — soluțiune care ar fi fost, cred, desastroasă pentru desvoltarea viitoare a neamului românesc, orî cel puțin a neamului românesc din țara românească.

Astăzi, de și n'am ajuns a fi siliți prin împrejurări din lăuntru ori prin presiuni din afară să modificăm iarăși articolul 7 din Constituție, în sensul unei acordări de mai multe drepturi la *mai mulți* ori la *toți* Evreii, câți sînt și câți vor mai veni în țara noastră, e totuși o neliniște în atmosfera țării. În «opinia publică» română, unii se tem, alții sînt încredințați, că în curînd vom fi nevoiți a ne ocupa din nou cu deslegarea la un fel a acestei grele probleme a țării noastre.

Două fapte au pricinuit în deosebii această stare de neliniște a spiritului public din România.

Intitul e greaua situație financiară prin care trece statul nostru și, în legătură cu ea, teama publicului român ca marii bancheri streini — streini și evrei — să nu încerce a ne impune, când le-ar veni bine, ori de-a dreptul prin ei, ori indirect, o schimbare a situației de drept a coreligionarilor lor din țara noastră, în schimbul unei ușurări a finanțelor statului român¹⁾.

1) Că bancherii evrei din Germania ar dori o intervenție în favoarea Evreilor din România — asta era o simplă presupunere, când am scris rîndurile de mai sus; acum însă pot cita și o dovadă despre manifestarea acestei dorințe. În «Frankfurter Zeitung» de la 15 Ianuarie 1901, erstes Morgenblatt, a apărut, sub titlul: «Die Finanzlage Rumäniens und die Judenfrage» [poate nu e de prisos a spune, că, «Frankfurter Zeitung», ca și «Berliner Tageblatt» și «Neue Freie Presse» e unul dintre ziarele răspindite, redactate aproape exclusiv de Evrei — lucru care se intîlnește, de altminteri, și în țara noastră] o notiță din care extrag următoarele: Primim următoarea scrisoare din partea unei însemnate case de bancă din Germania-de-nord: «Dările de seamă amănunțite, pe care «Frankfurter Zeitung» le-a publicat acum câte-va luni despre starea *Evreilor români*, nu numai că au deșteptat compătimire pentru acești nefericiți, ci au arătat limpede și celor care sînt financiar părtași la hîrțile de stat românești *cât de păgubitoare este pentru situațiunea financiară a României isgonirea acestor*

E indiferent aici, pentru simpla constatare a unei stări sufletești, dacă această teamă e îndreptățită ori nu.

Al doilea fapt, sint emigrările recente — cu ducerea pînă la Viena ori Budapesta, și întoarcerea în țară pe socoteala noastră — a câtor-va mii de Evreii.

Primul fapt ar fi mai îngrijitor, și prin el însuși, și prin urmările rele ce ar avea, dacă temerile ce se leagă de el ar fi justificate; însă de gravitatea lui vor fi fiind preocupați poate mai puțin. Al doilea fapt, mai puțin însemnat prin sine însuși, a făcut totuși mai mult sgomot și a contribuit probabil mai mult la producerea acelei stări sufletești, — nu numai fiind-că cel d'întîi e un fapt care nu atinge de-adreptul și imediat imaginația maselor, ca cel de-al doilea, ci și pentru cuvîntul că despre cel din urmă s'a vorbit și s'a scris mai mult, și prin gazetele noastre și prin cele streine.

Cred însă, că după urma ziarelor puținii vor fi putut

«*elemente muncitoare*. Dacă cei care aū luat asupra-le pînă acum «împrumuturi românești nu s'aū sinchisit de această persecuție «a Evreilor, credem că acum ar fi în propriul lor interes, spre «a ridică iarăși creditul român, să pue capăt acestei stări barbare...

«Prezența actuală în Berlin a ministrului de finanțe român Carp «ar putea oferi pentru la haute finance din Berlin ocaziunea, care «n'ar mai reveni lesne, să pue ca conditio sine qua non, cu prilejul convorbirilor financiare cu dînsul, acordarea de condiții de «viață civilizate pentru Evreii români și egalizarea lor cu cei de «altă credință. Dacă pînă acum lumea financiară din Berlin, din «considerații de concurență, a ținut foarte puțin seamă, în afacerile sale, de împrejurări etice — de data aceasta cel puțin «considerațiile de concurență nu mai aū rost, căci alergarea după «hîrtii de stat românești cred că e acum grozav de rară...

«... Imi permit ast-fel să vă rog a aduce chestiunea aceasta în «publicitate prin «Frankfurter Zeitung» și a exercita ast-fel prin «acest important organ o presiune asupra respectivilor domni». (Sublinierile sint în text).

căpătă o judecată obiectivă, fiind-că redactorii celor mai multe ziare din țara noastră nu pot avea părere nepărtinitoare în chestiunea de față.

Intru cât privește revistele — unde se poate discuta mai pe larg, mai calm și mai obiectiv — *Noua revistă română* a făcut cunoscut mai cu seamă ceea ce se poate zice *pentru* acordarea de drepturi depline Evreilor, din punct de vedere general omenesc, fără privire la împrejurările sociale deosebite ale țării noastre ¹⁾, iar prin pana directorului său și ceea ce se poate spune din punctul de vedere al intereselor speciale ale națiunii și ale culturii românești. Cred că e spre folosul luminării opiniei publice din țara noastră, și în interesul Românilor și în al Evreilor, să se spună cu aceeași obiectivitate ceea ce se poate întâmpina din partea unui Român neprevenit, *în potriva* acordării de drepturi politice *la întreaga masă* a Evreilor din țara noastră.

Și în această controversă nu poate eși de cât câștig din aplicarea principiului : *audiatur et altera pars*.

E probabil că și aici drumul cel mai bun va fi calea de mijloc între părerile extreme. Acest drum cred însă că va fi greu de găsit, câtă vreme problema aceasta se privește dintr'un punct de vedere prea *general* omenesc, iar nu din punct de vedere național, sub aspectul și cu datele particulare ce le prezintă *în țara noastră, în deosebire de alte țări*.

Tocmai asupra acestor date particulare voi să stăruiesc în schița de față.

1) In vremea când a fost scris acest articol (August—Septembrie 1900) nu apăruseră încă în *Noua revistă română* scrisoarea lui Houston Stewart Chamberlain și a profesorului Wundt, care nu sînt de loc *pentru* acordarea imediată de drepturi politice tuturor Evreilor din țara noastră.

II.

Mi se pare, că în această chestiune a Evreilor din România, discuțiunea se învîrtește din ambele părți împrejurul unor puncte secundare, și lasă în umbră punctul hotărîtor al ei — faptele *concrete* de la care trebuie să plece, și anume: *timpul* de cînd e stabilită în țara noastră majoritatea Evreilor, *raportul numeric* al populației evreești din România față cu populația românească a țării, și chestiunea *limbii materne* a acestor două populații.

Cred că sfaturile și părerile, care pun temeiul mai mult pe alte considerații, sau care fac abstracție cu desăvîrșire de *numărul* Evreilor din România, de *vremea* de cînd sînt la noi, și de *limba* ce o vorbesc, sînt simple «speculațiuni metafisice».

Socotesc, că cu totul alta *ar putea fi* soluțiunea chestiunii israelite în țara noastră, cînd noi Românii am fi 20—30 de milioane numai în România, iar Evreii de pe pămîntul nostru numai 70—80 de mii, stabiliți între noi de sute de ani, și avînd ca limbă părintească limba *noastră*, — și cu totul alta *trebuie să fie*, cînd noi sîntem abia 5 milioane, iar Evreii 4—5 sute de mii ¹⁾, dintre care cel puțin trei pătrimi

1) Am luat aceste țifre rotunde, admise în de obște, în lipsa unei statistice exacte a locuitorilor țării noastre. Chiar dacă n'ar exprima întocmai realitatea, e foarte probabil că se apropie de ea.

În *La Grande Encyclopédie* (articolul «Juif» de *Théodore Reinach*, în tomul 21, pag. 272) se dă pentru România țifra de 300.000 de Evrei, iar pentru cele-lalte țări următoarele: *Franța*, 72.000; *Anglia*, 90.000; *Italia*, 50.000; *Germania*, 568.000; *Austro-Ungaria*, 1.860.000 (dintre care în Galiția 850.000, în Ungaria 725.000); *Rusia*, 4.000.000 (dintre care 1.000.000 în Polonia, 2.500.000 în «teritoriul»); *Danemarca*, 4.000; *Suedia* și *Norvegia*, 3.000 (dintre

sint abia la prima ori la a 2-a generație în țara noastră. Chiar dacă Evreii n'ar fi 4—500.000, ci numai 300.000, — chiar în acest caz, *nu mai e nici o altă țară în lume, care să aibă un mai mare procent de Evrei ca România.*

În «Meyer's Konversations-Lexicon», ed. a 5-a (1893—1898), vol. al 9-lea, pag. 649 (articolul «Juden») se dau următoarele țifre în privința numărului Evreilor: *Rusia europeană* 2.797.880: 3,20% din populația totală a imperiului (Polonia, 815.433: 11%); *România*, 400.000: 7,41% din întreaga populație a țării; *Austro-Ungaria*, 1.780.000: 4,30% (Ungaria, 724.588: 4,15%); *Germania*, 567.885: 1,15%; *Olanda*, 97.274: 2,06%; *Belgia*, 3.000: 0,05%; *Anglia*, 46.000: 0,13%; *Franța*, 49.439: 0,14%; *Italia*, 38.000: 0,13%; *Ispania și Portugalia*, 2.400(?): 0,01%; *Elveția*, 8.069: 0,28%; *Serbia*, 4.000: 0,20%; *Bulgaria*, 14.342: 0,71%; *Rumelia orientală*, 6.982: 0,72%; *Turcia europeană*, 75.295: 0,47%; *Bosnia*, 5.805: 0,43%; *Grecia*, 5.792: 0,29%; *Statele-Unite din America*, 150.000 (?): 0,30%; etc.

Și situația Românilor față cu Evreii e și mai excepțională, dacă ne mărginim numai la o parte a României, la vechea Moldovă: multe din orașele acestei părți a României sînt mai mult orașe evreiești de cât românești. În Iași, Botoșani, Dorohoi, Fălticeni, și alte orașe și ținuturi ale Moldovei, Evreii formează majoritatea absolută a populației. Dar și în orașele Munteniei numărul lor e considerabil;

care în Norvegia numai 200); *Serbia*, 4.000; *Bulgaria*, 28.000; *Turcia europ.* 120.000; *Grecia*, 6.000; *Statele-Unite din America*, 500.000, etc.

chiar capitala țării numără — după ultima statistică — peste 43.000 de Evrei ; și se poate ca această cifră să fie mai mică decât cea reală.

Dăm aici, după o statistică recentă a populației țării publicată de Direcțiunea contribuțiilor directe din Ministerul finanțelor, în *Monitorul Oficial* din 14 Decembrie 1900, numărul cetățenilor români și pe al Evreilor din toate orașele Moldovei (la care ar trebui adăogate și unele comune rurale, ca Mamornița, Buhuși, Podul-Iloaei, etc.); adăogăm și câte-va orașe ale Munteniei, spre comparare. Țifra adevărată a *Românilor* numai nu se poate constata din acea statistică, nici după cetățenie (fiind-că între cetățenii români de la orașe sînt probabil socotiți și soldații — sătenii cei mai mulți — și firește și Evreii împămînteniți și toți streinii naturalizați), nici după religie, fiind-că între ortodocși, sînt și ne-români, sau Români din țările vecine neîncetățeniți. Țifra cetățenilor ne dă dar numai cu aproximație numărul Românilor. Presupunînd dar că statistica la care ne referim a fost făcută conștiincios și publicată exact, iată țifrele respective :

	Cetățeni români	Evrei
<i>Herța</i>	958	1939 [66 ³ / ₁₀]
<i>Mihăileni</i>	847	2446
<i>Dorohoiu</i>	5202	6903
<i>Botoșani</i>	14482	16660
<i>Fălticeni</i>	3823	5499
<i>Hîrlău</i>	1744	2718
<i>Neamțu</i>	4895	3593
<i>Țirgu-frumos</i>	2463	2107
<i>Iași</i>	35645 [45 ⁰ / ₁₀]	39441 [50,9 ⁰ / ₁₀]
<i>Roman</i>	7141	6099
<i>Piatra-Neamțu</i>	8365	8473
<i>Huși</i>	11267	4057
<i>Vaslui</i>	5003	3742

	Cetățeni români	Evrei
<i>Bacău</i>	7669	7850
<i>Tîrgu-Oena</i>	5880	1695
<i>Bîrlad.</i>	17821	5865
<i>Panciu</i>	1013	1490
<i>Tecuci</i>	11223	1611
<i>Odobești.</i>	2976	1313
<i>Focșani</i>	15982	5959
<i>Galați</i>	38813	13970
<i>Brăila.</i>	34773	10811
<i>Buzău</i>	18745	1591
<i>Ploești</i>	38146	2413
<i>București</i>	185697 [65%]	43274 [15%]
<i>Pitești</i>	12979	929
<i>Câmpulung</i>	12660	49
<i>Craiova</i>	36495	2891
<i>Turnu-Severin</i>	12269	815
<i>Tîrgu-Jiu</i>	5404	69 [1%]

Luind drumul de la Herța la Turnu-Severin, care e și drumul năvălirii evreiești în țara noastră, vedem că numărul Evreilor și procentul lor la populația orașelor scade de la 66% până la 1% ; Mersul acestor scăderi nu e însă regulat : în orașele mari ale Munteniei și mai ales în Capitala țării, procentul lor la populație e iarăși foarte ridicat ; în București *Români 65% Evrei 15%*. Pe lângă aceasta procentul lor în fie-care oraș crește mereu pe fie-care an, printr'un prisos de nașteri asupra morților mai mare ca la Români, și prin emigrări continue din țările vecine, mai ales din Rusia, Bucovina și Galiția ; iar în unele orașe din Moldova, Români dau îndărăt nu numai în mod relativ, ci în mod absolut.

Dar în comparație cu alte țări, situația noastră față de Evrei mai e excepțională și în privința limbii, nu numai în privința numărului lor. În alte state, Evreii vorbesc cel puțin limba țării, chiar și între

dînşii, și aū în de obște nume de familie asimilate neamului în mijlocul căruia trăiesc : în Franța se numesc, de pildă, Crémieux, Lafargue, Naquet, Raynal...; în Italia Lombroso, Luzzatti, Montefiore...; în Germania Marx, Singer, Nordau, Herzl, Rotschild, Bernstein... Pe acolo sînt dar — și sufletește, și din punct de vedere social — ceva mai aproape de pămînteniī acelor țări, fiind așezați prin ele, în marea lor majoritate, de sute de ani. La noi, cu totul alt-fel : Evreii din țara românească aū ca limbă *maternă* nu limba țării noastre, ci un «dialect *evreo-german*» — cum îl numește d-l Lazăr Șăineanu, — iar numele lor de familie sînt româneștile nume de : Rosenthal, Rubinstein, Goldenberg, Kästenbaum, Blumenfeld, Kaufmann, Iosephsohn, Dawidowicz, Meyer, Marcus, Levy, Wechsler, Wolf, Hirsch, Hecht, Grün, Schwartz, Sigal, Stein, Stern... Acum, firește, mulți Braunstein încep să se numească Brănișteanu orī chiar Brâncoveanu, mulți Kanner Canianu, mulți Focschaner Focșăneanu, mulți Honigmann Fagure, mulți Kästenbaum Castelan, mulți Goldenberg Montaureanu orī Munteanu, mulți Stein Petreanu, mulți Isaac Sache, și mulți Moritz Marius orī Miron — spre a căpăta mai lesne împămîntenirea saū alte avantaje, unii poate și din dorința sinceră de a deveni Români ; însă aceștia sînt, probabil, puțini. Nu există însă în toată România o singură familie de Evrei cu nume *vechiū* românesc și poate nici una în care *în casă* copiii să vorbească *românește* cu părinții, în care limba românească să fie considerată ca limba lor maternă. Firește, știu și românește, dar între dînşii, în bisericile și în școlile lor, vorbesc de preferență evreește — și asta, din pricină că nici nu e cu putință alt-fel : imensa majoritate a

Evreilor din țara noastră sînt sau de-abia la prima ori la a doua generație în România, sau născuți chiar prin Galiția, Rusia, Germania...

De sigur, au fost Evrei în România și în veacurile trecute, dar foarte puțini. Țara era nesigură, din pricina stăpînirii turcești și a năvălirilor tătărești, export nu există, circulația monetară era mică, trebuințele Românilor restrînse, obiceiurile și îmbrăcămîntea simple, mare trafic de mărfuri nu se putea face — și apoi existau *breslele*. Numai în veacul al 19-lea, când situația politică și economică se schimbă; când Românii devin mai luxoși și mai chîeltuitori; când trebuințe nouă se ivesc cu noua cultură; când oamenii politici, idealisti și ideologi, proclamă libertatea comerțului într'o țară nepregătită pentru concurența streinilor și desființează *breslele*, zidul de apărare al negustoriei române și al neamului românesc; când un domnitor venal ori rău sfătuit deschide vraște Evreilor granițele Moldovei; — atunci începe să se reverse peste țara noastră cetele Evreimei din Galiția, din Rusia, din Germania... Negustorii și meseriașii români sînt nepregătiți prin trecut la nevoile cele nouă ale comerțului și meseriilor, iar brusca trecere de la o stare la alta nu le dă răgaz să se adapteze la noua stare de lucruri, să învețe, de pildă, a face haine «nemțești» în loc de anteree și ișlicuri, a acoperi casele cu tinichea care e acum la modă, în loc de șindrila și olane, etc...; n'au nici relații cu streinătatea, de unde ne vine acum tot ce ne trebuie; din puținii câți se mai pot susține, partidele politice pompează mereu slujbași și agenți electorali; pe lîngă toate cele-l'alte, noua societate românească are o falsă idee despre valoarea și cîntea profesiunilor, în cît negustorii români ajunși caută

să facă din fiii lor mai bine funcționarii decât negustori ; iar statul însuși, prin organizarea învățămîntului public, întărește acest curent nenorocit...

Pentru toate aceste cuvinte, negustorii români au trebuit să dispară ori să se împutineze ; iar locul lor îl ia streinii de toate neamurile și în primul rînd Evreii. Prin destoinicia și priceperea lor mai mare, prin spiritul lor de muncă și de economie, prin relațiile lor cu streinătatea, prin disciplina și organizația lor socială strînsă, prin admirabila lor solidaritate de rasă — față cu nepriceperea, risipa, indolența și lipsa de organizare a noastră—Evreii isbutesc să pue mîna într'o parte a țării aproape pe tot comerțul, toată industria și toate meseriile, iar în restul țării pe o mare parte din acestea. Pe lîngă calitățile rasei lor și cusururile neamului nostru, îi mai ajută la asta și fanatismul religios și lipsa lor de scrupule ¹⁾.

De sigur sînt și Români intoleranți și fanatici față cu Evreii, însă, sufletește, intoleranța Românilor, care se vād năpădiți în țara lor de un neam strein, este mai scuzabilă decât a Evreilor, care sînt în țara altora. Românii fac mai multă gălăgie în potrive Evreilor, dar cumpără mereu de la ei ; Evreii rabdă dispreț, unii poate și insulte, dar pun mîna, încetul cu încetul, pe toate mijloacele de câștig din țara noastră.

Care alt popor, care ar avea față cu Evreii din țara sa o situație analoagă cu a noastră, ar da unor

1) Ca dovezi pentru această afirmare a se vedea cazurile citate în articolul publicat în ziarul «La Libre Parole» din 22 Sept. 1900 și reprodus în cea mai mare parte în «Noua Revistă Română» din 1 Oct. 1900, șuplimentul I.

asemenea streinî drepturi civile și politice, egale cu ale sale ?

Fie-mă permis a face o ipoteză, spre a aruncă o lumină mai vie asupra problemei ce ne preocupă. Să luăm un popor mult mai înaintat în cultură, mult mai bogat și mai econom decât noi, cu instituții politice mult mai liberale decât ale noastre: poporul francez. Să presupunem că Franța ar avea în populația sa vr'o 4.000.000 de Evrei; că din populația Parisului 700.000 ar fi Evrei; că în Lyon, Nancy, Reims, Lille, Orléans... majoritatea populației n'ar forma-o Francezii, ci Evreii, și că toți acești Evrei n'ar vorbi *frantuzește* între dînșii, ci *nemțește* ori *englezește*; să ne închipuim, că în zeci de orașe din nordul Franței, Francezii ar trebui să cumpere tot ce le trebuie numai de la acești Evrei — indiferent, dacă ar fi ajuns aci prin vina lor, ori nu; să ne mai închipuim, că acești Evrei veniți în Franța, în majoritatea lor, de-abia de 50—60 de ani, n'ar avea depline drepturi civile și politice: aceasta ar corespunde, *cæteris paribus*, față cu cele aproape 40.000.000 de locuitori ai Franței și cu cele 2.800.000 ale Parisului, tocmai cu situația pe care o avem noi Românii față cu populația evreească din Capitala și din orașele țării noastre.

Ar îndrăsnî vr'un om politic francez să acorde *dintr'o dată drepturi depline tuturor acestor Evrei streinî, în masă ?*

Să avem și noi în țara noastră, proporțional cu populația țării, numai procentul de Evrei pe care 'i are Franța, ori Anglia, ori Italia, ori Statele-unite, etc., și aceștia să fie așezați și la noi, ca pe acolo, de sute de ani, — și să fim și noi tot așa de tari economicește cum au fost Francezii ori Englezii,

când au dat drepturi politice Evreilor lor — *de mult le-am fi acordat și noi Evreilor noștri drepturi politice egale cu ale noastre.*

III.

Și de ce să nu se dea *tuturor* Evreilor din țara noastră, în masă, dreptul de a alege și posibilitatea de a fi aleși primari și consilieri comunali, deputați și senatori, de a fi numiți judecători ai Românilor și ai lor, de a deveni învățători și educatori ai tinerimei române, ofițeri și generali ai armatei românești, avocați și funcționari ai statului, miniștri ai țării românești, mici și mari proprietari ai pământului românesc ?

Să vedem. Și să vedem nu numai cuvintele ce le avem noi, ci întâi argumentele celor ce sînt de părere, că e drept și bine și pentru noi a da imediat drepturi depline tuturor Evreilor din țara noastră; vom încerca apoi a arăta, de ce argumentele acelea nu sînt valabile în *deobște*, sau nu pot fi valabile pentru țara noastră.

În scrisoarea lui Lombroso, publicată în *Noua revistă română* din 15 August 1900, găsesc dezvoltate patru argumente: 1) argumentul *prin analogie*, 2) motivele *politice*, 3) motivul *etnic*, 4) motivele *economice*. La acestea, Evreii noștri «pămîntenii» mai adaugă un al 5-lea: motivul *de drept*, i-aș putea zice. Să ne dăm seama de ele, în această ordine.

1. Nu li s'a dat Evreilor, în bloc, drepturi depline în alte țări, și nu s'a văzut că prin asta nu rezultă nici un rău pentru populația indigenă a acelor țări, ci, din potrivă, un bine ?

«S'a văzut în Olanda, Engiltera, America, etc., că

«nici un pericol n'a rezultat din libertățile depline acordate Evreilor și s'a mai observat, că abia li se acordă drepturile, și *primul lucru pe care-l fac Evreii este de a se asimila complet cu țara, de a uita că sînt evrei*, mărind energia națională cu a lor și *«pierzînd individualitatea proprie»* (Cesare Lombroso, Scrisoare, în *Noua revistă română*, 15 August 1900, pagina 129, coloana a doua).

În acest argument e o sofismă și un neadevăr. Sofisma constă în a induce pentru țara noastră — cu o populație nepregătită economicște, incultă și foarte săracă în marea ei majoritate, și *cu un procent de Evrei, cum nu-l are nici un alt stat* — de la starea Angliei, Olandei, etc., care au fost și sînt deosebite de țara noastră, și în privința proporției Evreilor, și în privința stării economice și culturale a poporului lor băștinaș. E o *falsă inducțiune prin analogie*: de la niște cazuri particulare date, la unul care nu se potrivește cu ele.

Dacă România ar avea, față cu populațiunea românească a țării, numai atîția Evrei, câți au Olanda și Anglita față cu populațiunea lor de baștină, n'ar fi nici o primejdie să li se acorde și la noi toate drepturile, chiar cînd nu ne vorbesc limba noastră și cînd sîntem mai puțin pregătiți economicște decît ei. Dacă însă Olanda și Anglia ar fi avut același procent de Evrei, ca noi, și dacă masa propriului lor popor ar fi fost mai înapoiată în cultură și mai slabă economicște decît masa poporului evreu, atunci de sigur nu s'ar fi găsit nici un om de stat englez, nici unul olandez, și nici un parlament, care să acorde drepturi depline Evreilor lor.

Însă, în afară de această sofismă, argumentarea de mai sus a lui Lombroso mai coprinde și un ne-

adevăr : neadevărul, că «primul lucru pe care-l fac Evreii este de a se asimilă complet cu țara, de a uita că sînt evrei». Dacă e vr'un neam mai neasimilabil pe lume, apoi sînt Evreii. De douăzeci de veacuri, de cînd sînt răsîpîdiți printre celelalte popoare, Evreii *n'au uitat că sînt Evrei*, ci au conservat individualitatea lor etnică deosebită, și nu numai că *n'au dispărut*, dar s'au și înmulțit enorm. Atîtea veacuri de istorie la toate popoarele, puternica lor *Alianță israelită universală*, congresele sioniste din ultimii ani, acte și declarații recente ale Evreilor culți, arată că ei rămîn și *vor să rămînă* pretulindenți și tot-deauna un *popor deosebit* în mijlocul celorlalte popoare, că Evreii de ori-unde se simt și se numesc între sine nu numai *correligionarii*, ci și *compatrioții* Evreilor din alte țări, că nu se confundă niciodată cu țara și cu poporul în mijlocul căruia locuiesc, mai ales acolo unde sînt *în mase compacte*, ori în comunități mari. Individual, da, însă rar și numai cînd es din comunitatea religioasă și socială a neamului lor ; în masă, niciodată și nicăiri.

2. «Nu e posibil, ca alegerile politice într'o țară «cu sufragiū larg să dea Evreilor puterea supremă. «Așa dar ori-ce frică de predominarea lor e zădărnice». (*Lombroso, loc. cit., pag. 130, coloana I*).

Maî întii, țara noastră n'are sufragiū larg, și orașele hotărăsc în alegerile politice. Puterea supremă nu le-ar da-o Evreilor deocamdată ; însă cele 3—400.000 de negustori și meseriași evrei *de la orașe* ar avea o mare influență asupra afacerilor publice, într'un stat care n'are de unde să le opue 3—400.000 de negustori și meseriași români, tot așa de *solidari* între sine ca Evreii. Ce este sigur însă,

e că ar fi orașe și poate chiar județe întregi din România, care ar fi reprezentate în consiliile comunale și județene și în parlament numai prin Evreii, sau cel puțin în majoritate prin ei. Nu e posibil, ca alegerile politice să dea Evreilor puterea, în țările unde aceștia sînt în minoritate infimă în toate orașele; într'o țară însă, unde sînt în majoritate absolută ori relativă în zeci de orașe, nu numai că e posibil, ci chiar sigur că vor avea puterea, cel puțin în acelea: exemplu Algeria.

Așa dar frica de predominarea lor nu e zadarnică.

Lombroso însuși, un Evreu, recunoaște dar *implicit*, că, acolo unde ar fi sigur, ori posibil, ca alegerile politice să dea Evreilor puterea, poporul băștinaș are dreptul de a face imposibilă această eventualitate. Tocmai în acest caz se află poporul român: Acordarea de depline drepturi civile și politice Evreilor, în masă, înseamnă pentru poporul român *pierderea completă a Moldovei de sus*, cucerirea ei deplină de către Evreii. Astăzi, noi sîntem încă, cel puțin pe jumătate, stăpîni în această parte a României — stăpîni politici, căci stăpîni economici ai ei nu mai sîntem noi, ci Evreii. Dacă am da Evreilor, în bloc, toate drepturile civile și politice, Moldova de sus ar cădea cu totul în stăpînirea lor, și s'ar întîmpla atunci acest fapt unic în istoria modernă: *cucerirea unei părți dintr'o țară de către un neam strein, nu prin război, ci prin invasiunea înceată și continuă, tolerată de poporul care locuia și avea suveranitatea acolo, — și apoi prin buletinul de vot al năvălitorilor.*

3. «Ni s'ar putea spune, pentru a apăra legile antisemite, că este un *motiv etnic*; dar motivul «etnic, cum am dovedit limpede în cartea mea «An-

tisemitismul», și cum a dovedit Luska, n'are nici «o valoare, din pricină că toate popoarele Europei, «chiar preinșii ari-germani, sînt un amestec de «sînge arian, semit, slav [? — Slavii nu sînt arieni?] «și vice-versa, preinșii semiți puri, Evreii, sînt tot «atît de pușin semiți, cãci sînt amestecați și ei cu arieni, cu cei-l'alți Europeni» (*Lombroso, loc. cit., ib.*).

N'am citit cartea «Antisemitismul» și nu știu ce-a dovedit Luska. Cred însă, că mă pot scuti de asta, de-oare-ce acord de la început ca dovedit și admis, că nici un popor și nici o rasă nu e pură ; ba, ce-va mai mult : că numai din amestecul de sînge dintre diferite popoare, și printr'o selecțiune în acest amestec, se formează popoarele viguroase : exemplu, rasa anglo-saxonă.

Dar — nu de asta e vorba în acel «motiv etnic». Lombroso comite aici, cu știința orî fără știință, un *πρωτον ψευδος*. Cred că nu e vorba nici de puritate a sîngelui, cum crede Lombroso, nici de «speculațiunii asupra calitășilor și defectelor inerente raselor», de «superioritate a elementului arian asupra celui semit», (v. *Noua revistă română*, 1 August 1900). În orî-ce caz, dacã pune cine-va discușia pe acest tãrim, o pierde de la început, și Lombroso are dreptate.

Socotesc însă, că în chestiunea ce ne preocupă altul e înșelesul și îndreptățirea aceluî «*motiv etnic*»: cred că nu e vorba de comunitatea *sîngelui*, ci de comunitatea *sufletului*; de comunitatea de suferință și viață sufletească în trecut, de posibilitatea aceleiași vieți comune în viitor ; e vorba de comunitatea de limbă, de datini strămoșești și de interese nașionale, — de ceea ce constituie pe un anume pãmînt un *singur* popor.

Cred că Româniî care sînt în contra acordării de drepturi politice la toți Evreii din țară, — de-și nu-și dau poate clar seama de acest înțeles, de-și găsesc poate alte rațiuni mai puțin temeinice, când vor să-și explice ori să-și justifice atitudinea lor față cu Evreii, — pe *acest* înțeles al «motivului etnic» se întemeiază totuși în adîncul sufletului lor, cu știință ori fără știință ¹⁾.

Dacă e foarte adevărat, — și nu e nici un rău, ci un bine — că nici un popor nu are în vinele lui numai sîngele unei singure rase, ci al mai multora, nu e însă mai puțin adevărat, că din această plămădeală au eșit *popoare* deosebite unele de altele, nu aglomerări de indivizi, fără nici un caracter etnic distinctiv. În topirea și selecțiunea acelor elemente multiple a fost un element dominant, care a *asimilat* pe celelalte, care a hotărit caracterul limbii și al credințelor noului popor, care a precumpănit în desvoltarea sufletească a lui, chiar când ar fi fost în inferioritate numerică. Pe același pămînt, nu se poate «integră» o singură individualitate etnică din două neamuri, care-și păstrează fie-care sute de ani, unul în mijlocul celuilalt, limba, credințele, organizația și aspirațiile sale *deosebite*. Pentru ca unul să soarbă în sine pe celălalt, e absolut necesar nu numai ca acesta să aibă capacitatea de a asimila, ci și ca celălalt să fie *asimilabil*, să se piardă cu

1) Această stare sufletească nu e rară. Kant observă : «*Der gesunde Verstand bemerkt oft die Wahrheit eher, als er die Gründe einsieht, dadurch er sie beweisen oder erläutern kann*» (în «*Träume eines Geistersehers, erläutert durch Träume der Metaphysik*», ed. Kehrbach, p. 13): «Mintea sănătoasă vede adesea adevărul mai înainte de a-și da seama de motivele prin care îl poate dovedi ori lămuri».

trup și suflet în masa celui d'intîiū, de-și, firește, l-ar influența întru ceva cu vremea.

Individual, și mai ales la orașe, poate să semene un om la chip și la suflet cu un altul de alt neam, și ar putea prea bine să facă parte dintr'o altă națiune de pe aceeași treaptă de cultură. Un popor însă, luat în masă, nu poate fi niciodată confundat cu un altul, care are altă limbă, alte obiceiuri, altă tradiție, alte aspirații. După cum în lăuntru aceluiași popor, cu toate asemănările dintre indivizi, totuși fiecare om are o figură și o personalitate distinctă de a altuia (de care personalitate nici el însuși nu e deplin conștient, care se manifestă însă în modul lui particular de a judeca, de a simți și mai ales de *a voi*), — tot ast-fel, în lăuntru omenirii și în lăuntru unei rase, cu toate caracterele comune, fie-care popor cu o cultură, o limbă și o istorie proprie, are o sumă de însușiri și de cusururi ale lui, care-l deosebesc chiar de popoarele înrudite cu el; fie-care popor are o individualitate etnică a sa, care nu se poate defini, nici analiza complet, dar care totuși e reală și manifestată mai vizibil în limbă, în obiceiurile, în cântecele și în poezia sa populară, în dezvoltarea sa istorică, în împrejurările mari și decisive din existența sa, — e ceea ce filosofi germani numesc *die Volksseele*, *sufletul unui popor*, nu existent ca o substanță ori entitate de sine stătătoare, ci ca o serie de fenomene psihice distincte, ale unei anume comunități de oameni.

Țara noastră, care s'a bucurat de oare-care autonomie în tot timpul lungii stăpîniri a Turcilor asupra întregului Orient al Europei, a fost în trecut, prin forța împrejurărilor, limanul și adăpostul tuturor neamurilor asuprite din răsărit, iar în secolul

al 19-lea, odată cu avîntul economic ce l-a luat, un fel de nouă «țară a făgăduinței» pentru Evrei. Toți acești streini de neamul și de țara noastră, cu cât sunt în mase mai compacte, cu cât aŭ o mai strînsă solidaritate națională între dinșii, cu cât trag mai multă viață morală dintr'o limbă, o tradiție, o cultură și o istorie deosebită de a poporului român, cu un cuvînt: cu cât aŭ mai multe legături sufletești cu connaționali de ai lor din altă țară și din țara noastră, — cu atît sînt mai greu de asimilat, cu atît aŭ centrul de gravitate al intereselor și aspirațiilor lor în altă parte decât poporul român. Dovada ne-o dă Zappa, care lasă milioanele, strînse de munca grea a țaranului român, pentru cultura poporului grec; ne-o dă Evloghie Gheorghieff, care lasă alte 20 de milioane, agonisite în România, pentru cultura poporului bulgar; ne-o dau atîția Greci și Bulgari din mijlocul nostru, care aŭ biserici și școli ale lor, naționale, care fac comitete și strîng fonduri pentru întărirea și mărirea propriului lor neam. Firește, că nici un om cu minte nu le poate face o vină din dragostea ce aŭ pentru neamul lor; dar dacă, păstrînd aceste sentimente, ar cere totuși să fie considerați ca Români, s'ar miră poate ei înșiși de naivitatea noastră, dacă am face-o.

În această situație falsă față cu noi se află Evreimea din țara noastră. Mai numeroși decât toți ceilalți streini la un loc, Evreii sînt cei mai refractari, cei mai puțin asimilabili. Dacă n'aŭ un stat al lor către care să graviteze, aŭ în schimb o tradiție și o religie *națională*, care, în deosebire de religiile celorlalte neamuri, e *numai a lor*, și le dă, pe lingă unitatea religioasă, și unitatea de neam; ea face din ei o *națiune*, un popor deosebit în mij-

locul poporului nostru ; îi face să se simtă nu compatrioții noștri, ci compatrioții Evreilor din toată lumea, să le fie, în definitiv, indiferent, dacă țara în care trăesc e a Românilor, ori a altui neam, ba să aibă poate chiar interes de a fi a altora, de pildă a Ungurilor ori a Austriacilor, care le-ar acordă imediat în masă toate drepturile civile și politice, în propriul lor interes, spre a slăbi ori a contrabalansa forța poporului român.

Ce leagă pe imensa majoritate a celor 400.000 de Evrei de pământul țării noastre de viața istorică și națională a poporului român ? Dintre toate legăturile sufletești care alcătuiesc o națiune, care unesc într'un singur popor o masă de oameni din lăuntrul unor anumite granițe, și care fac posibilă dezvoltarea unei culturi proprii — n'avem nici-una comună cu Evreii : nici aceeași limbă, nici aceleași datine, nici aceeași «lege» strămoșească, nici aceleași interese superioare ale întregului neam, nici același trecut istoric, nici aceleași suferințe laolaltă de sute de ani pe același pământ — care să-l fi făcut și lor tot atât de scump ca și nouă —, nici aceleași năzuințe și ideale pentru viitor...

Dacă ar fi cu puțință, ca prin acordarea cetățeniei române să le dăm Evreilor și comunitatea sufletească cu noi ; dacă de a doua zi ar deveni Români și cu sufletul, ori de ar fi îndreptățită măcar speranța că cel puțin urmașii lor s'ar pierde în masa poporului român, în curgerea vremii, și n'ar mai rămâne popor deosebit în mijlocul poporului nostru, ca un corp strein și inasimilabil în lăuntrul unui organism, — atunci n'am mai avea cuvinte să stăm la îndoială ; ar fi un câștig pentru energia și rezistența neamului românesc, cum și e cu Evreii

cinstiți și destoinici, care devin *într'adevăr* Români ; însă, după experiența de pînă acum a omenirii, după învățămintele istoriei, și după propriile fapte ale Evreilor din țara noastră, pare că numai o singură posibilitate ar fi pentru contopirea Evreilor cu noi într'o singură națiune : să devenim noi Evrei ; căci Evreii, ca popor, nu vor deveni nici odată Români, câtă vreme vor păstră tradiția și organizația lor națională. Oamenii nu sînt și nu devin ceea ce-î proclamă o lege oare-care, ci ceea ce-î fac credințele, ideile și mai ales sentimentele ce le aŭ. A fi Români cu drepturile și a rămînea de fapt tot Evrei — «națiune semită» în statul și pe pămîntul națiunii române —, asta poate să convie Evreilor, dar nu poate conveni cu nici un chip poporului român, dacă acest popor mai vrea să fie și de aici înnainte stăpîn în *toată* țara lui, și să lase nepoților și strănepoților o țară românească.

Spre a fi și a însemnă ceva în lume, spre a aveă vre-o valoare, (și nu numai pentru sine, ci chiar pentru restul omenirii), un popor și un stat trebuie să aibă o cultură și o fire proprie a sa. *Tocmai prin ceea ce-l deosebește de alte neamuri, merită un popor să trăească* cu acea individualitate a sa ; tocmai pentru că are, și vrea să aibă, o viață națională proprie, are și dreptul și datoria de a și-o păstră și apăra, împotriva celor ce i-ar cotorpi-o orî i-ar împuțina-o.

Spre a se puteă desvoltă într'o țară o cultură proprie de o reală valoare, de o sănătate și de o trăinicie serioasă, trebuie ca o *singură* viață națională să pătrundă toate clasele din sinul său ; trebuie ca locuitorii acelei țări să formeze o *singură națiune*, un singur organism, cu părți și funcțiuni deosebite, dar hrănite toate de același sînge, sim-

țin și voind cu aceeași inimă, aducându-și aminte și judecând cu aceeași minte.

Ce comunitate de limbă e între poporul român și «națiunea semită» din țara noastră, care vorbește un dialect *evreo-german*? Se gîndesc conducătorii Evreilor de la noi la întărirea neamului românesc, ori la întărirea neamului lor, ca neam evreesc? E însuflețită tinerimea cultă a Evreilor de idealele naționale ale tinerimei române, ori de idealele sioniștilor sau de alte ideale ale poporului evreu? Li bate inima unui Evreu din țara noastră, când se gîndește la tăcerea de mormînt a Românilor din Basarabia, când aude de împilările și închisorile nedrepte ale Românilor din Ardeal și din Bucovina, ori mai mult de suferințele unui Dreyfus, de pildă? Se simte un Evreu de la noi mai aproape sufletește de un Român, în a cărui țară locuiește, ori de un locuitor al Ungariei, al Rusiei, sau al Statelor-Unite, — dar Evreu? Figura unui Mircea-cel-bătrîn, a unui Ștefan-cel-mare, a unui Mihaiu Viteazul, a unui Avram Iancu, îi spune lui tot atît de mult și îi e tot așa de scumpă ca unui Român?

Nu.

Citiți un singur număr al ori-cărui ziar evreesc din țara noastră, de pildă *Egalitatea* sau *Dorobanțul* și veți vedeă că nu e vorba, de la un capăt la altul al ziarului, decât de viața și interesele poporului evreu, de școlile evrești, de teatrele evrești, de societățile evrești, de fondul *național* evreesc, de propaganda sionistă, de articolele și petițiile alianței israelite universale, de tot ce intresează națiunea semită de pretutindenă.

A da drepturi civile și politice depline unui întreg popor strein, care, în marea lui majoritate, a nă-

vălit peste noi de 50—60 de ani încoace ; a împământeni în bloc o rasă cosmopolită, care nu e legată prin nici un sentiment *ideal* de pământul și de trecutul neamului nostru, — ar însemna să renunțăm de aici încolo, cel puțin pentru o parte din țara noastră, la viața noastră națională. În numele căror principii, mai sfinte decât însăși existența poporului nostru, ni s'ar putea cere un asemenea sacrificiu ?

Pământul țării noastre noi l-am păstrat și apărat de veacuri cu sîngele nostru, iar nu Evreii ; orașele țării noastre, în care ei au *azi* majoritate, străbunii noștri le-au fundat și le-au apărat, nu ai lor — și în ele mai sînt încă Români ; cu sîngele neamului nostru ne-am păstrat limba, legea și țara noastră și am durat o viață românească în orașele și în ținuturile unde azi se vorbește mai mult evrește decât românește. Ne-ar fi oare îngăduit acum, să renunțăm în acele părți la o viață publică *românească*, să uităm trecutul lor românesc și să abandonăm altora viitorul, să le lăsăm cu desăvîrșire în stăpînirea «națiunii semite»? Care popor din lume ar face jertfa ce ni se cere nouă ? Și dacă raportul ar fi invers : noi venetici proaspeți într'o țară evrească, — ne-ar acorda oare Evreii drepturi egale cu ale lor ?

4. Ceî ce ne sfătuesc să dăm imediat drepturi depline tuturor Evreilor, mai aduc încă un argument : vor să ne convingă, că nici din punct de vedere *economic* Evreii nu sînt o primejdie pentru neamul nostru. (Ce-î drept, aceasta o fac cei care n'au călătorit prin țara românească, ori n'au informații exacte asupra ei).

«Dar argumentul adevărat și cel mai puternic al «antisemitismului, acela care dirijă în totdeauna

«toate întimplările omenești, trebuie să fie cel economic. Eu *nu cunosc bine* condițiunile patriei mele [?] «surori, România, dar cred că teroarea concurenței «trebuie să fi fost motivul principal al acestui sentiment așa de răspîndit; dar în fața civilizațiunii «crescînde de care România a dat atîtea probe mari, «acest *semn medieval* nu va putea sta pe orizontul «român. *De sigur în Rusia și în partea feudală a «Germaniei antisemitismul are rațiunea sa de a există, «prin aceea că în condițiunile barbare încă ale țării, «unde predomină clasele feudale și militare, nu «există decât nobili și agricultori, supușii lor; lipsind «adevărata burghezie și instrumentul comerțului, «acel humus din care naște civilizația adevărată, «burghezia e înlocuită de Evrei, care, desprețuiți și «goniți ca în evul mediu, sînt instrumentul direct «al vieții comerciale comune. E adevărat că ei se «ocupă cu cămătăria, dar aceasta vine de acolo, că «comerțul nefiind destul de dezvoltat, cămătăria «este prima și unica formă în care poate fi exercitat. Într'adevăr abia alungați din districtele pe «care ei le exploatau cu cămătăria, nu numai că a «crescut camăta, dar a apărut ruina». (*Lombroso, ibid. p. 139*).*

Să lăsăm la o parte, în acest argument al lui Lombroso, acea «*captatio benevolentiae*», care vrea să facă pe Românii naivi să creadă că teama de concurența Evreilor e un «*semn medieval*», de care ei,—doritori de a fi, și mai ales de a *părea* cât mai civilizați—trebuie să se lepede. Să trecem și peste neașteptata și naiva justificare a cămătăriei Evreilor («acolo unde comerțul nu e destul de dezvoltat, cămătăria e *prima și unica* formă în care poate fi exercitat»). Să primim și noutatea, că acolo unde dispăre ca-

măta Evreilor, apare ruina populațiilor pe care ei le fereceau cu camăta lor: acestea nu sînt decît semnul neîndoios al acelei indestructibile solidarității de rasă, al acelei comunități sufletești, pe care o are un Evreu cu correligionarii, mai bine zis cu connaționalii lui de pretutindenți. Să venim la argument în sine.

Avem aici același caz ca și la cel de-al doilea argument al lui Lombroso: aplicat la situația țării noastre, argumentul acesta e tocmai un argument *în potriva* acordării de drepturi la Evrei. Dacă Lombroso ar fi cunoscut exact *procentul de Evrei pe care-l are România*; dacă ar fi știut, că sînt zeci de orașe și de orașele românești unde Evreii formează majoritatea populației și în care aș aproape tot comerțul și toate meseriile în mîinile lor, iar că în restul țării formează un însemnat procent al burgheziei, — dacă ar fi știut toate aceste fapte concrete, de sigur că nu aducea aceste două argumente. Ar fi găsit, firește, altele.

Am văzut, că al doilea argument al lui Lombroso («motivul politic»), coprindeă *implicit* afirmarea, că într'o țară, unde Evreii ar avea majoritatea în multe orașe și ar putea fi ast-fel ei stăpîni în alegerile politice, e o datorie de salvare națională a poporului pămîntean să nu acorde drepturi politice Evreilor. Acest al patrulea argument al lui Lombroso recunoaște *explicit*, că «antisemitismul are rațiunea sa de a există» în țările și în locurile unde, lipsind adevărata burghezie națională, «burghezia e înlocuită de Evrei». Lombroso presupune de sigur, că România *nu e* în această categorie, și de aceea ne sfătuește să dăm îndată drepturi tuturor Evreilor. Din nenorocire însă, o parte a României *este* în

această categorie ; acolo «burghezia e înlocuită de Evreii» ; prin urmare, după Lombroso însuși, și cu vorbele lui, «antisemitismul are rațiunea de a exista» și în țara noastră ; prin urmare, a fortiori, ne e cel puțin permis să nu acordăm *drepturi politice întregii* Evreimii din țara noastră.

5. In sfârșit, argumentul suprem al Evreilor noștri e că fac *serviciul militar*, și că în caz de război și-ar jertfi viața pentru țară. Așa e. Dar pentru țara românească Românii și-au jertfit și-și vor jertfi mai mulți fii de cât Evreii, și înainte de drepturile Evreilor asupra țării românești și în țara românească sînt drepturile Românilor. În România, și în *toată* România, Românii au dreptul și datoria ca ei, și numai ei, să fie stăpînii vieții publice. Ar vrea oare Evreii, și ar fi drept, să locuiască în țara noastră, să-și cîștige existența și să se îmbogățească pe socoteala neamului nostru, să se folosească de toate așezămintele și de toate cheltuelile făcute de statul și de comunele românești pentru trebuințele vieții publice, de siguranța și de apărarea ce-o oferă tuturor locuitorilor României armata românească, — fără să dea României în schimbul tuturor acestor servicii și jertfe, oferite și lor de neamul românesc, nimic alt-ceva decât contribuția personală și patenta ?

Iar dacă, cu toate acestea, nu e drept ca Evreii, care au servit în armata românească, să n'aibă drepturile Românilor, dacă nici un alt drept al neamului românesc nu primează față cu acest drept al Evreilor,—atunci mai bine să fie scutiți Evreii de serviciul militar, decât să li se acorde în masă drepturi politice, care ar periclita pe ale Românilor.

Problema aceasta nu e pentru noi nici religioasă, nici numai politică, ci e o problemă *socială și națională*. Nu e vorba aici de *antisemitism* ori de *filosemitism*, ci de de însăși dezvoltarea viitoare a poporului român din Regat.

Nici xenofobie, nici intoleranță religioasă nu avem și n'am avut niciodată față cu neamurile streine din țara noastră; însă, înainte de oricare alte principii politice și umanitare, trebuie să ne călăuzească îngrijirea de viitorul și de neatinerea propriului nostru neam. Pentru orice popor e un *drept* indiscutabil și o datorie sfântă de a-și apăra existența și stăpînirea *in propria lui țară*, în privința coterpirii economice și a stăpînirii politice a unui neam strein, din afară ori din lăuntru. Pentru noi, popor mic, strîns între două monarhii puternice, și avînd în statul nostru numai jumătatea tuturor Românilor, e o *îndoită* datorie națională a întări cit mai mult economicște poporul român din «țară» și a păstră neștirbită independența politică, internă și externă, a acestui centru al vieții culturale a Românilor de pretutindenî. Credem că forța politică a poporului român ar fi slăbită prin încetățenirea a 300.000 de Evrei, în starea în care ne aflăm acum și noi și ei.

A face parte și sufletește din națiunea română, când vorbești altă limbă, ai altă viață națională și alte aspirații decât poporul român, — asta e peste putință. A face parte însă *politicește* din națiunea română, iar *sufletește* din națiunea semită, — asta ar fi cu putință; e însă greu de închipuit, că poporul român ar consimți vreodată la aceasta, cîtă vreme va fi suveran în țara lui; și tot așa de greu ne vine să credem, că ar putea fi învinuit pentru

această măsură de salvare națională (*pe care ar lua-o ori-care alt popor în împrejurări analoge*) de către streinii culți și onești, care ar cunoaște bine împrejurările deosebite al țării noastre.

IV.

Pentru un observator superficial, s'ar putea găsi o asemănare între soarta Evreilor din România și soarta Românilor din Ungaria — și poate s'a și făcut această apropiere de vr'un jurnalist evreu. In ori-ce caz, s'o fi făcut sau ba, pentru completarea discuției e bine să nu o ocolim și să ne dăm seama aici, dacă e îndreptățită ori nu.

Un Evreu, sau un amic al Evreilor, ar putea zice următoarele: După cum Românii din Ungaria sînt nedreptății de Unguri, numai fiind-că țin la limba și la tradiția neamului lor, numai fiind-că vor să fie și să rămie Români, tot ast-fel Evreii din România sînt nedreptății de Români numai fiind-că vor să rămie Evrei. Voi, Români din România liberă, protestați împotriva asupririi Românilor din Ungaria, susțineți moralicește pe frații voștri și recunoașteți că dreptul și legea sînt de partea lor. Dacă sînteți oameni cinstiți și consecvenți, trebuie să faceți în țara voastră pentru Evrei ceea ce ați dori să faceți Ungurii în țara lor pentru Români. Când voi înși-vă nu dați Evreilor din țara voastră toate drepturile pe care le aveți voi, cu ce obraz vă mai puteți indigna în contra Ungurilor, când ei nu fac decât același lucru cu Românii din țara lor?

Așa să fie? La prima vedere, s'ar părea că această întîmpinare e fără replică. S'ar părea — dar nu e.

Și pentru un cuvînt foarte puternic : situația Evreilor din România nu e, nici *de drept* nici *de fapt*, identică cu situația Românilor din Ungaria.

România e un stat *național* unitar, întemeiat și locuit de sute de ani, și apărât sute de ani, *numai* de poporul românesc ; prin urmare poporul românesc are dreptul de a fi *singurul stăpîn* în țara românească. Ungaria este — și a fost chiar de la începutul existenței sale ca stat — un stat *poliglot*, locuit de mai multe popoare, față cu care Ungurii au avut și au majoritatea relativă, dar n'au și n'au avut *niciodată* majoritatea absolută. Ungaria a fost apărâtă atîtea veacuri nu numai cu sîngele Maghiarilor, ci și cu sîngele Românilor, al Sașilor și al Slavilor din ea.

După atîtea veacuri de viață istorică în comun, e indiferent azi cine a venit în Ungaria cu o sută ori două de ani mai înainte ; e indiferent, dacă celelalte popoare s'au așezat în Ungaria după venirea Ungurilor, sau dacă Ungurii au năvălit peste unele din ele. Ori-care ar fi adevărul istoric în așa zisa «teorie a lui Rösler» un fapt e incontestat : chiar după teoria admisă de Unguri, Românii locuiesc în Ungaria, ca națiune compactă, de cel puțin 6—7 sute de ani și și-au vărsat sîngele pentru apărarea Ungariei tocmai în epocele cele mai grele ale existenței sale ca stat. Pe această situație *de fapt* se întemeează cererile *de drept* ale Românilor din Ungaria, mai ales că Ungurii înșiși au recunoscut anumit prin Constituția ce au dat-o Ungariei la 1867 «*egala îndreptățire a naționalităților de sub coroana Sfintului Ștefan*», drept de a avea administrație, justiție, instrucțiune și cultură în limba lor *maternă*, ca cetățeni deplin ai Ungariei.

Prin urmare situația Evreilor din România, care în marea lor majoritate sînt de abia de 50—60 de ani în țara noastră, nu se poate asemăna nici de drept, nici de fapt, cu situația Românilor din Ungaria. Să aștepte și Evreii 5—6 sute de ani, cum așteptat Români din Ungaria, pînă să ceară drepturi depline; să verse și ei în zeci de răsboaie singele lor pentru apărarea României, cum și l-au vărsat Români de peste munți pentru apărarea Austro-Ungariei; să facă și ei din România «*patria*» lor, printr'un lung trecut de suferințe de-avalma cu noi, cum a făcut Români din Ungaria patria lor din țara pentru care s'a jertfit și a muncit atîtea veacuri, — și atunci vor putea pretinde pe drept a fi socotiți ca cetățeni deplin ai statului românesc, ca fii ai României, nu ca venetici, și sînt sigur că Români de atunci le vor recunoaște dreptatea.

După ce Evreii vor fi fost, *toți, de fapt, sute de ani*, cetățeni și fii ai României, atunci vor putea deveni și *de drept*, chiar cînd ar constitui și atunci, ca acum, o «națiune semită» în țara națiunii române. Și chiar după atîta așteptare, Evreii din România tot vor fi stat mai bine ca Români din Ungaria: vor fi trăit ca oameni liberi, nu ca șerbi.

V.

Locuitorii României, care vor să fie *cetățeni* ai statului românesc și să fie considerați ca Români, trebuie să fie Români prin limbă, prin fapte și prin sentimente; să dea poporului român garanțiile necesare, că ei și urmașii lor vor dori și vor voi *sincer* să fie Români și *numai* Români. Altminteri, vom continua să trăim în aceeași țară mai multe

națiuni, și noi, națiunea română, care am întemeiat această țară, vom avea dreptul și datoria, pentru întărirea neamului nostru și pentru trăinicia vieții noastre naționale, să considerăm și să tratăm ca streini pe Evreii, pe Grecii, pe Bulgarii, care nu vor să se asimileze neamului românesc; vom avea datoria națională, a ne sili să creem în toate orașele țării românești o *burghezie românească*.

Aceasta va fi considerat de mulți streini, poate chiar și de mulți Români, ca un ideal strîmt, ca fanatism național. Se poate. Deocamdată însă, cîtă vreme omenirea nu e un singur popor; cîtă vreme iubirea de patrie, iubirea de limba și de literatura neamului tău e un sentiment adînc în omenire; cîtă vreme nu ți-e indiferent ce fel de limbă se vorbește, ce fel de viață se trăește și care popor stăpînește, se îmbogățește și se înmulțește în țara părinților tăi, — atîta vreme apărarea, conservarea și întărirea *României* va fi o datorie națională a Românilor, și naționalismul lor un sentiment *necesar*.

În împrejurările de astăzi, avem datoria patriotică, de a face ca țara românească să nu mai fie ca un om, care ar avea numai capul și picioarele ale lui, iar mijlocul și plămîniî niște corpuri streine; cu atît mai mult avem datoria de a păstra românești măcar capul și picioarele.

Nu e vina streinilor de toate neamurile, că am ajuns așa, ci vina noastră. Nedestoinicia și nepriceperea noastră economică, falsă cultură și educație ce ni s'a dat în vremea din urmă, nechibzuința și neprevederea oamenilor noștri politici de la începutul re-deșteptării noastre naționale — care s'aû îngrijit numai de partea *politică* a vieții poporului român, pierzînd aproape cu totul din vedere

pe cea economică și socială — acestea Țău adus pe poporul român în trista stare economică de azi : *de a fi în țara lui tributarul streinilor* care l-au copleșit la orașe.

Trecutul nu se mai poate întoarce îndărăt, dar prezentul se poate îndreptă și viitorul se poate pregăti. Pe streini nu-i putem isgoni din țară ; dar pe de altă parte iarăși, viața statului românesc nu se poate desvoltă normal și sănătos cu o burghezie streină în mijlocul nostru.

Ne trebuie o burghezie românească. Pe streinii care vor să intre sincer în neamul românesc să-î primim cu bucurie ; pe cei ce vor să rămie streini, să-î considerăm ca atare, fără a-î urî sau persecută, dar și fără a-î sprijini. Datoria Românilor — a statului, a autorităților și a publicului român — e de a ajuta *întâi* pe Români, de a-î susține economicește în potriua streinilor.

Această datorie trebuie să ne-o înțelegem alt-fel de cum o înțelege pînă acum tinerimea română, masa publicului român, și chiar o parte dintre oamenii politici : Nu să Ținem discursuri ori să scriem articole împotriva Evreilor și a Bulgarilor, cumpărînd însă cele necesare de la negustori evrei și bulgari, întrebuiȚînd la lucrările publice și la cele particulare meseriași evrei și muncitori bulgari, de și am putea găsi și români ; nu să fim antisemiȚi în teorie și să ne slujim de Evrei în afaceri, dînd-le lor câștigul ce l-am putea da unor Români ; nu să facem legi și să dăm circulări împotriva streinilor și în special a Evreilor, dînd însă în același timp furnituri, clădiri și lucrări de executat la Evrei și la toȚi streinii : să nu anulăm prin acte

ceea-ce exprimăm prin vorbe, ci să punem faptele în concordanță cu gândurile.

Aceasta ar fi însă numai o parte, și cea mai neînsemnată, din lupta pentru întărirea neamului nostru, partea *negativă*. De partea *pozitivă* a acestei lupte — activitatea noastră proprie — atirna în cele din urmă isbînda ori înfrîngerea: numai prin munca noastră socială *efectivă* ne putem mîntui neamul. De geaba strigăm în contra Evreilor și a celorlalți streini, câtă vreme nu imităm calitățile lor, câtă vreme nu ne deprindem să avem și noi stăruința și energia lor și nu ne-apucăm să întreprindem *prin noi înși-ne* munca socială pe care o îndeplinesc ei acum în statul nostru: meserii, negoț, industrii. . . . O societate nu poate exista fără acestea, și dacă noi nu le facem, trebuie să le facă alții — Evrei, Bulgari, Muscali, Nemți, Greci, Unguri. . . — câtă vreme noi Românii vom persista în trîndăvia orientală, care așteaptă tot de la munca altora. În loc de a ne indigna dar în contra streinilor și în special a Evreilor, e mai bine să învățăm a face prin noi înși-ne treburile ce ni le fac ei azi și «care trebuiesc făcute». Numai atunci vom avea în țară, prin forța lucrurilor, mai puțini Evrei și, în genere, mai puțini streini; atunci viața popoului român va fi mai trainică, mai sănătoasă, mai serioasă și mai bogată. Pînă atunci, tocmai fiind-că Românii sînt deocamdată nepricepuți și nechibzuiți în multe, inferiori streinilor în energie de muncă și în stăruință, e de datoria Românilor luminați și a celor care au o bună parte de hotărîre asupra mersului statului și a existenței neamului românesc, să caute a-i face cu vremea prevăzători și muncitori, iar deocamdată a-i susține și a-i ocroti,

pînă cînd vor fi capabili de rezistență prin ei înșiși, a nu-î lăsa în voea Domnului într'o luptă economică neegală, în luptă cu streini mai bine organizați, mai rafinați, mai solidari, în nici un caz a nu susține pe streinii din țară în contra Românilor.

Să ne trezim mai ales din iluzia ce avem, că schimbînd mereu la legi pe hîrtie, am îmbunătățit prin aceasta țara și neamul nostru. Trebuie să căutăm înnainte de toate a îmbunătăți oamenii. Nici o lege din lume nu ne poate face mai buni de cum sîntem și de cum ne creștem, dacă nu ne îmbunătățim sufletul; nici o lege nu ne poate apăra de năvala streinilor, nici una nu poate opri îmbogățirea lor și sărăcirea noastră, dacă nu ne apărăm noi înși-ne prin muncă productivă și prin solidaritatea noastră.

Să căutăm prin școală, prin cărți, prin ziare, prin educația în familie... a deștepta în Români dorul de muncă temeinică și sistematică, spiritul de economie, de comerț, de întreprinderi, de inițiativă personală și de solidaritate națională. Să începem mai ales cei de sus a da pilda cumînțeniei. Boerii români să înțeleagă, că e în interesul lor și în interesul neamului românesc întreg să arate că munca nu e rușinoasă : să nu-și mai lase moșiile și pe țărani români pe mîna arendașilor, vechililor și cărciumarilor bulgari, greci ori evrei, cărora nu le arde nici de pămîntul, nici de țăranul român, spre a cruța pe unul și a lumina pe celălalt. Proprietarii de moși să-și dea seama, că ori-ce drept implică o datorie morală echivalentă. Să ia exemplul de la nobilii englezi și germani, care-și cultivă singuri moșiile și dau țăranilor lor pilda muncii, a economiei și a iubirii de neam.

Să ne obișnuim a prețui valoarea morală a muncii

proprii, a trăi cumpătat, iar nu în luxul nesocotit de acum, a nu risipi tot ce avem, a nu cheltui mai mult decât câștigăm. Să căutăm a ne lecuî de inerția orientală, de risipa vremii și de fiodolia cu care ne-am deprins.

Să desbărăm cel puțin tinerimea română de nepăsarea, de ușurința, de superficialitatea și de pasivitatea în care a fost învățată și educată; să o depărtăm de la aplecarea ce-o are către funcționarism și advocatură și de la interesul pentru «politica alimentară». Să facem pe tinerii români să creadă — cum e și drept —, că e mai onorabil pentru cine-va a fi agricultor, industriaș, negustor sau meseriaș, decât funcționar ori client politic: într'o viață *independentă* stă adevărata valoare a unui om.

Să introducem stabilitatea în administrația statului și a comunelor, spre a nu mai ispiți pe atîția Români, care s'ar putea apuca de comerț și de meserii, să aștepte asigurarea traiului de la numirea în slujbe și de la schimbările de guvern.....

Astăzi lupta economică, dacă nu decide singură de soarta popoarelor, e în ori-ce caz unul dintre factorii hotărîtorî ai viitorului. Această luptă pentru asigurarea existenței și a dezvoltării neamului nostru noi avem să o purtăm deocamdată nu atîta cu alte popoare în afară de granițele țării noastre, cât mai ales cu neamurile streine din propria noastră țară. Pentru această luptă economică internă, unul dintre marii noștri scriitori, Ion Creangă, în graiul energic, dar cam aspru, al țaranului român, ne dă o formulă, unilaterală, însă pregnantă: «Nici un ac de la Jidani!». Ca ori-ce strigăt de luptă, lozinca acesta

este — și trebuie să fie așa *la început* — extremă ; coprinde însă, chiar îmblinzită și generalizată, numai partea negativă a luptei economice a poporului român. În munca socială productivă și stăruitoare ce trebuie să întreprindem noi înși-ne, e partea pozitivă și cea mai salutară. Numai prin ea vom putea ajunge să realizăm cu vremea ceea ce trebuie azi poporului și statului românesc : nu emanciparea Evreilor, ci *emanciparea noastră de Evrei*.

NOTA.

La noi se sperie lumea grozav de câte un articol la adresa noastră din vre-un jurnal mare evreo-german, ca «Berliner Tageblatt», «Frankfurter Zeitung» ori «Neue Freie Presse», închipuindu-și, că aceste ziare reflectă, în chestiunea evrească, părerea oamenilor culți și a oamenilor politici din Germania. Spre a se vedeà, cum gândește într'adevăr pătura cultă a Germaniei de azi în această chestiune, reproducem aici în original scrisoarea adresată de profesorul Wundt din Leipzig d-lui Rădulescu-Motru, și publicată în «Noua revistă română» de la 15 Sept. 1900, în traducere românească.

Profesorul Wilhelm Wundt e privit astăzi ca cel mai însemnat cugetător filosofic al Germaniei contemporane; ca opinii politice, el nu e amestecat în politica militantă, dar înclină spre partidul național-social; opinia lui dar nu poate fi privită ca părerea unui retrograd, ci ca părerea unui om cu idei politice înnaintate. Pentru cine cunoaște bine viața socială și cultura Germaniei contemporane, ar fi de prisos să mai relevez, că scrisoarea lui Wundt reflectează modul de a privi chestiunile politice și sociale al tuturor oamenilor de gândire și de acțiune din Germania de azi: de la Bismarck încoace nici un om politic și nici un om de cugetare din Germania nu mai discută problemele politice și sociale numai după principii și teorii abstracte, ci plecând totdeauna de la datele concrete, *reale*, ale ori-cărei probleme, de la condițiile particulare ale țării și ale neamului în care se pune acea problemă spre rezolvare. E dar lucru de la sine înțeles pentru un German, să spue că chestiunea Evreilor din Ro-

mânia «**nu** e o chestiune generală de umanitate» și că «*principiile umanității trebuiesc luate în considerare numai de la stat la stat și de la supușii unei națiuni la supușii alteia*», că «*comunitatea de stat presupune ca o condiție prealabilă în prima linie comunitatea de conștiință națională și comunitatea de sentimente față cu statul* — das gemeinsame Volkswusstsein und die gemeinsame staatliche Gesinnung — *însușiri care sînt cu totul independente de drepturile și datoritiile umanitare generale*». De aceea e și firesc să pună de la început ca chestie de principiu în discutarea acestei probleme, că «*acordarea de drepturi egale Evreilor numai atunci se impune, din punct de vedere moral și politic, când ei au devenit de fapt o singură națiune cu compatrioții lor de altă origine*».

La noi,—înnumeri pe degete pe oamenii politici și pe învățătorii tinerimii, care își dau seama de aceste considerații capitale în discutarea problemei acesteia, și a altora, — atât de mult i-au zăpăcit pe cei mai mulți abstracțiunile goale și declamațiile seci ale școalei politice franceze, întreținută așa de bine și la noi de atîția demagogi fără scrupul și retori fără rușine!

Iată acea scrisoare a lui Wundt [publicată după textul original, cu învoirea autorului ei, în «Ueber das Leben und die Philosophie Contas», Inaugural-Disertation etc. von I. A. Rădulescu-Pogoneanu, Leipzig, 1902]:

Leipzig, den 10. September 1900.

Sehr geehrter Herr!

Die Frage, die Sie an mich richten, gehört nach meiner Überzeugung nicht zu denjenigen, die auf allgemeine Vernunftgründe und Humanitätsprinzipien hin allgemeingültig beantwortet werden können, sondern sie ist eine sozialpolitische Frage, die von den sozialen Zuständen Ihres Landes abhängig ist, so dass sie ohne die genaueste Kenntniss dieser Zustände unmöglich zu beantworten ist. Allgemein wird man nur sagen können, dass die Gleichstellung der Juden moralisch und politisch dann geboten ist, wenn sie thatsächlich mit ihren Landesgenossen anderer Abstammung zu einer Nation geworden sind. Wo das nicht stattfindet, wo sie dem bestehenden Staat gleichgültig oder feindlich gegenüberstehen und so innerhalb des Staates eine besondere, sich selbst dem Staat fremd fühlende Gemeinschaft

bilden, da kann ich nicht anerkennen, dass die Beseitigung bestehender politischer Schranken geboten oder auch nur gerechtfertigt sei. Doch muss man zugeben, dass eine vollständige Assimilation von Staatsgenossen anderer Abstammung niemals eintreten wird, ohne dass die volle soziale und politische Gleichstellung vorangegangen ist, und dass daher eine *weise* Gesetzgebung darauf bedacht sein muss, den richtigen Zeitpunkt zu wählen, in welchem eine solche Zuführung einer grossen Zahl fremder Volkselemente ohne Gefahr für das eigene Volkstum und für den Staat geschehen kann. Die sozialen Verhältnisse Rumäniens sind mir, wie gesagt, zu wenig bekannt, als dass ich auch nur eine Vermutung in dieser Beziehung zu äussern wagen könnte. Nur das *eine* muss ich betonen, dass die angeregte Frage eine allgemeine Humanitätsfrage *nicht* ist, oder dass sie doch erst unter den sonst massgebenden politischen Bedingungen zu einer solchen werden kann. Die Gebote der Humanität gelten auch von einem Staat zum andern und vom Angehörigen der einen Nation zu dem einer andern. Die Staatsgemeinschaft setzt aber in erster Linie das gemeinsame Volksbewusstsein und die gemeinsame staatliche Gesinnung voraus — Eigenschaften, die von den allgemeinen humanen Rechten und Pflichten ganz und gar unabhängig sind.

Mit den besten Grüssen Central University Library Cluj

Ihr hochachtungsvoll ergebener

W. Wundt.

Nota. Sublinierile sînt ale originalului.